

Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Львівська обласна універсальна
наукова бібліотека»

Жіноче обличчя Львова

ЖІНОЧІ ІМЕНА У ВУЛИЦЯХ ЛЬВОВА

Частина 2

Львів – 2022

УДК 025.12(477.83-25)ЛОУНБ
Ж 72

Жіночі імена у вулицях Львова [Текст]. У двох частинах. Ч. 2 / упоряд.: І. Лешнівська, О. Букавіна, Д. Дигас; ред. Д. Дигас; наук. ред. І. Лешнівська; ЛОУНБ. – Львів, 2022. – 84 с. – (Жіноче обличчя Львова).

*Упорядник і автор передмови І. Лешнівська
Співупорядники: О. Букавіна, Д. Дигас
Редактор Д. Дигас
Науковий редактор І. Лешнівська
Дизайн: С. Дикий, О. Волосянська
Комп'ютерний набір, верстка: Д. Дигас, Г. Сопко*

**Авторський колектив: Н. Бала, О. Вахула, О. Горак, І. Лемик,
І. Лешнівська, О. Лєтунова, О. Лук'яненко, М. Москва,
Г. Москович, М. Особа, Н. Письменна, Л. Цюцюра, Е. Шевнін**

**Видання здійснене в рамках проекту «Жіночі імена у вулицях
Львова» громадських організацій «Жіночий вибір України»,
«Центр „Жіночі перспективи”».**

© ЛОУНБ, 2022
© РВС, 2022
© НЧ, 2022

*«Жінка творить історію, хоча історія
запам'ятовує лише імена чоловіків».*

Генріх Гейне

*Сьогодні в нас побачення зі Львовом...
Хай вулиці своє нам скажуть слово...
З поезії Р. Братуня «Вогні Львова»*

Придивляючись до історичного портрета будь-якого сучасного українського міста, у ньому важко, а часом майже неможливо розгледіти жіночі риси. Переважно історія міста залишається чоловічою історією, хоча жінки у всі часи становили близько половини його мешканців.

Маємо надію, що в найближчі роки жіночими іменами буде названа не одна вулиця нашого міста, бо у нас дуже багато славетних жінок, які потребують пошанування не лише посмертне, а й прижиттєве.

Вулиця СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ – «що мала дві любові: любов до мистецтва і любов до рідної землі»

Вулиця Крушельницької, яка з 1993 року носить ім'я славетної співачки, з'єднує вулиці Словацького і Матейка. Вона прокладена у 1878 році на території складів деревини, що розміщувалися поруч з Єзуїтським городом вздовж Масрівської вулиці (нині – головна алея парку, що продовжує вулицю Січових Стрільців). Після спорудження Галицького крайового сейму (будівля головного корпусу Львівського національного університету ім. Івана Франка) склади прибрали, розширили межі парку і проклали нову вулицю, яку дозволили забудовувати лише з непарного боку. Так з 1878 до 1894 року постала низка престижних кам'яниць у стилі класицизму та історизму, споруджених за проєктами архітекторів Альфреда Каменобродського, Зигмунда Кендзерського та Альбіна Загурського. В одній з них проживала Соломія Крушельницька. Фасади кількох будинків оздоблені скульптурами Леонарда Марконі.

Дім Соломії Крушельницької, як і кожна стара львівська кам'яниця, має свою історію. З архівних документів відомо, що цей дім було збудовано у 1884 році за проєктом міського будівничого Якуба Кроха і першими його власниками були міщани С. Бачинський, згодом – Ю. Горошкевич. Соломія Крушельницька придбала будинок наприкінці 1903 року з метою допомогти своїй численній родині, яка після смерті батька, о. Амвросія Крушельницького, залишилася в скрутному матеріальному становищі. Найповніша інформація про вулицю, історію будинку та його мешканців міститься у спогадах Одарки Бандрівської, племінниці Соломії: «...поляки не хотіли продавати українцям кращих

будинків з видом гарним та до сонця і т. д. Прийшлося купити будинок до північного заходу, триповерховий, з видом на парк ім. Костюка». Донька Старосольських Уляна Любович писала, що кам'яниця була «музикальна», і не лише тому, що її власницею була Соломія Крушельницька, яка «тільки вряди-годи з'являлася з далекої Італії або ще дальшого світу», але й тому, що «все тут грало і співало.., наче б тут була філія Музичного інституту». На третьому поверсі мешкали Старосольські з трьома дітьми – двома синами і донькою. Мати – Дарія з Шухевичів, піаністка, викладала у Вищому музичному інституті ім. Лисенка. Хлопці грали на скрипці та віолончелі, Уляна – на фортепіано. Поруч винаймав помешкання Станіслав Людкевич. Видатний композитор жив у цьому домі майже 10 років. Праворуч на партері мешкали Оля Бандрівська і Тарас Шухевич. Вони поселилися тут відразу після одруження і жили до 1927 року. Обидвоє були викладачами Вищого музичного інституту і вчили гри на фортепіано. Зі спогадів відомо, що у цьому будинку бував Іван Франко.

Фатальним в історії кам'яниці, як і в історії всього нашого народу, виявився 1939 рік. У листопаді в присутності Крушельницької дім був націоналізований, фактично – конфіскований новою владою. Проте родина продовжувала ще мешкати в ньому. Соломія Крушельницька після того, як ранньою весною 1940 року зламала ногу, була тут під опікою сестер. Після смерті С. Крушельницької квартиру, що їй належала, зайняла Катерина Гаврилова, лікар-психіатр, зі своєю родиною. Вона опікувалася хворою сестрою Соломії Нусею: Анна була останньою з Крушельницьких, хто мешкав у цьому будинку. З її відходом кам'яниця замовкла і втратила свій статус «музикальної». Лише з відкриттям музею, який розмістився на 2-му поверсі дому, тут знову почала звучати музика.

Українська співачка світової слави Соломія Крушельницька в музичному світі кінця XIX – першої чверті XX століття була символом досконалості та неперевершеності. Її незрівнянної краси лірико-драматичне сопрано діапазоном майже в три октави – це справді унікальне явище. Три народи – український, італійський та польський – вважають Соломію Крушельницьку своєю національною співачкою. Німецький композитор і музичний критик К. Дросте назвав її співачкою особливого інтернаціонального характеру. Справді, всебічно обдарована і освічена, вона з досконалою дикцією розмовляла і співала польською, російською, італійською, німецькою,

іспанською, французькою мовами. Проте за будь-яких обставин, де б і перед якою публікою не виступала би, куди б не закинула її доля, вона завжди залишалася вірною донькою свого народу.

Соломія Крушельницька народилася 23 вересня 1872 р. в селі Білявинці (нині – Бучацький район Тернопільської області). Дитячі роки майбутньої співачки минули у мальовничому селі Біла недалеко від Тернополя. Батьки Соломії – Амврозій Крушельницький та Теодора Савчинська – походили з давніх українських священичих родів. Вони дали своїм дітям добру освіту, прищепили любов до рідного краю, народних традицій, серед яких почесне місце зайняло домашнє музикування.

У 1883 р. Соломія вперше виступила як солістка хору на Шевченківському вечорі з виконанням пісні «На городі коло броду». Першою фаховою вчителькою вокалу юної Соломії Крушельницької була Євгенія Барвінська. Навчаючись у Тернопільській гімназії, вона відвідувала музичну школу товариства «Приятелі музики». У 1891 р., заручившись підтримкою батька, вступила до Львівської консерваторії. На сцені театру Скарбека (нині – Львівський драматичний театр ім. М. Заньковецької) 15 квітня 1893 р. відбувся успішний дебют випускниці консерваторії Соломії Крушельницької в опері Г. Доницетті «Фаворитка». Потім відбувся ще один виступ Крушельницької, цього разу в опері П. Масканьї «Сільська честь». Газети наперебій писали про відвагу молодой співачки. Адже партія Сантуцци була «коронною» в репертуарі знаменитої Джемми Беллінчоні, котра незадовго перед тим гастролювала у Львові. Вона була присутньою на дебюті Крушельницької, радила молодій співачці продовжити навчання в Італії і згодом посприяла цьому.

Восени 1893 р. С. Крушельницька поїхала в Мілан, де її вчителями стали професори Фауста Креспі (спів) та Конті (сценічна майстерність, міміка). Молода вокалістка вже за рік з успіхом співала на сценах оперних театрів. У той час вона працювала не лише над вдосконаленням свого голосу, але й над розширенням світогляду, займалася самоосвітою: багато читала, вивчала мови. Навесні 1894 р. Крушельницьку запросила Львівська опера. Перший виступ на рідній сцені після навчання в Італії відбувся в опері «Фауст», де Соломія Крушельницька виконала партію Маргарити, а її партнером був Олександр Мишуга (Фауст). З кожною новою виставою – «Аїда», «Бал-маскарад», «Трубадур», «Африканка», «Галька», «Страшний двір» – Крушельницька все більше завойовувала львівську публіку і

музичних критиків. Керівництво театру запросило артистку на літній сезон 1895 р., і вона з незмінним успіхом співала в «Страшному дворі» С. Монюшка (партія Ганни), «Кармен» Ж. Бізе (партія Мікаели), «Гугенотах» Дж. Мейєрбера (партія Валентини). Того ж року співачка на кілька місяців виїхала до Відня, де з допомогою професора Генсбахера вивчала творчість видатного німецького композитора-реформатора Р. Вагнера, щоб згодом стати однією з найкращих виконавиць сопранових партій в його операх. Вершиною успіху Крушельницької-вагнеристки став її виступ у «Grand Opera» у 1902 р. в ролі Ельзи («Лоенгрін»), після якого музичні критики писали, що молода співачка за один вечір підкорила Париж.

У 1895-96 рр. С. Крушельницька двічі була запрошена до Кракова на гостинні виступи. Тут вона вперше співала в опері Р. Вагнера «Лоенгрін». Там вона зблизилася з громадою молодих українців та поляків, серед яких були Василь Стефаник, Іван Труш, Владислав Оркан, Софія Окуневська, Вацлав Морачевський.

У грудні 1895 р. відбувся успішний дебют Крушельницької на італійській сцені в «Манон Леско» Дж. Пуччіні (театр А. Понк'еллі, м. Кремона), який розпочав її тріумфальний хід театрами Апеннінського півострова. Вона виступала в театрах Мілана, Парми, Трієста, Удіне – і скрізь з великим успіхом. Репертуар співачки інтенсивно поповнювався. Вона виконувала провідні партії в «Гугенотах» і «Африканці» Мейєрбера, «Цариці Савській» Гольдмарка, «Силі долі» та «Ернані» Верді, «Фаусті» Гуно, «Кассандрі» Ньєккі, «Адріані Лекуврєр» Чілеа. На зимовий оперний сезон 1896-1897 рр. співачка була запрошена Одеською оперою. Неперевершеною, на думку місцевої критики, вона була в ролі Рахилі («Жидівка» Галеві), а вінцем її визнання став бенефіс у партії Дездемони («Отелло» Верді). В Одесі співачка познайомилася з відомими діячами української культури Миколою Комаровим та Марком Кропивницьким.

Майже щороку артистка приїжджала на Батьківщину, щоб взяти участь у Шевченківських концертах. 10 березня 1897 р. на концерті у Львові у її виконанні, зокрема, прозвучали пісні Миколи Лисенка на вірші Тараса Шевченка. На жаль, С. Крушельницька не мала нагоди особисто зустрітися з видатним композитором, який з пієтетом ставився до неї, присвятив їй кілька своїх солоспівів: «Я вірую в красу», «Хіба тільки рожам цвісти?», «Не забудь юних днів». Великий вплив на формування особистості Крушельницької мав Іван

Франко, перед генієм якого вона схилялася. Співачка вітала письменника з його творчими ювілеями, дуже високо цінувала, за її словами, «справді європейський журнал» «Житє і слово», який видавав Франко.

Наступна сторінка у мистецькій кар'єрі С. Крушельницької – її тріумфальні виступи на сцені Варшавської опери у 1898-1902 рр. Польські музичні критики вважали артистку неперевершеною у всіх виставах (у той час в її репертуарі було понад 30 опер), але особливо цінували за майстерне виконання головних партій в операх С. Монюшка «Галька» і «Графиня». Українська співачка була запрошена взяти участь у 500-й, ювілейній, виставі опери «Галька», яка відбулася у грудні 1900 р. Партнерами Соломії у виставах на варшавській сцені були найвідоміші співаки свого часу – Карузо, Баттістіні, Дідур, Руссітано, Мишуга, Носалевич та інші.

Найбільшою сенсацією в музичному світі початку ХХ століття стала історія провалу і воскресіння «Мадам Баттефляй» Дж. Пуччіні. Після того, як ця опера була освистана в «La Scala» у лютому 1904 р., мало хто вірив у її відродження. Проте «барвистий метелик Пуччіні» ожив завдяки нашій співачці, котра на запрошення композитора взяла участь у другій прем'єрі опери, що відбулася у травні в театрі «Grande» (Брешія). Газети навперебій писали, що своїм успіхом опера завдячує українській співачці. Вдячний і зворушений композитор підписав їй свій портрет: «Найпрекрасніший і найчарівніший Баттерфляй. Джакомо Пуччіні. 1904 рік».

Вершиною слави Крушельницької стали її виступи в операх Ріхарда Штрауса «Саломе» та «Електра» в театрі «La Scala» у 1905-1907 рр., а також в оперних театрах Італії, Португалії, Єгипту, Алжиру, Іспанії, Бразилії (1904-1912 рр.).

Після Першої світової війни С. Крушельницька завершила свою кар'єру як оперна співачка і почала підготовку концертного репертуару. Її камерні виступи користувалися великою популярністю. В репертуарі були найрізноманітніші за жанрами твори багатьох композиторів різних епох: від Монтеверді до Суара Франка, від Моцарта до Мусоргського і сучасників Піцетті, Респігі, Рахманінова, Лисенка, О. Нижанківського, Людкевича. Майже кожен концерт Крушельницька завершувала українськими народними піснями.

У 1928 р. після вдалого турне містами США та Канади співачка повернулася в Галичину. У багатьох містах рідного краю її щиро вітали земляки. У рецензії на один із концертів у Львові

Н. Нижанківський написав: *«С. Крушельницька орудує як і досі не тільки прегарним голосовим матеріалом, який вистачає на найбільші сцени, але і всіма засобами мистецтва співу...»*.

У серпні 1939 р. Соломія Крушельницька приїхала на відпочинок до родини в Карпати. Тут її застала війна. Радянська влада націоналізувала будинок співачки, а взимку 1940 р. з нею трапилося ще одне нещастя – зламала ногу в стегні і кілька років була прикута до ліжка. Незважаючи на це, співачка ніколи не втрачала оптимізму та доброго настрою.

Після закінчення війни С. Крушельницька була запрошена на вокальну кафедру Львівської консерваторії. Уроки з учнями, як правило, проводила вдома. Як викладач консерваторії, щороку давала так звані «звітні концерти», дивуючи всіх майстерністю і високою культурою виконання у свої майже 80 років.

16 листопада 1952 р. перестало битися серце Соломії Крушельницької. У спогадах А. Кос-Анатольського, одного з організаторів похорону, читаємо: *«Найбільша артистка початку ХХ століття, гордість великих світових сцен, ця дорога мені і всьому музичному світові людина довела свою велику життєву роль до кінця, і от прийшов фінал... За хвилину спаде остання завіса – завіса вічності, а замість оплесків поллються сльози. ...Я говорив про серце великої артистки, про її дві палкі любові: любов до мистецтва і любов до рідної землі. Промовляла тоді до неї любов нас усіх, невмируща любов української землі до своєї славної дочки, яка вірно служила справжньому мистецтву і своїм чудовим співом у широкому світі прославляла рідну землю»*.

ЛІТЕРАТУРА

Архітектура Львова: час і стилі. XIII–XXI ст. [Текст] / М. Бевз, Ю. Бірюльов, Ю. Богданова, В. Дідик, У. Іваночко, Т. Клименюк та ін. – Львів: Центр Європи, 2008. – 720 с. – Із змісту: [Про вулицю Соломії Крушельницької]. – С. 339.

Громов С. Імена видатних людей у вулицях Львова [Текст] / С. Громов. – Львів: Українські технології, 2001. – 172 с. – Із змісту: [Про вулицю Соломії Крушельницької]. – С. 68.

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939–2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Зі змісту: [Про вулицю Соломії Крушельницької]. – С. 109.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: [Про вулицю Соломії Крушельницької]. – С. 32.

Мельник І. Крушельницької вулиця [Текст] / І. Мельник // Енциклопедія Львова. – Львів, 2010. – Т. 3. – С. 648.

Вулиця ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ – яка «відчинила нашому мистецтву двері в Європу навстіж»

Вулиця Олени Кульчицької знаходиться у Залізничному районі Львова і з'єднує важливу магістральну вулицю І. Виговського та вулицю С. Петлюри. Зі середини ХІХ століття про територію сучасної вулиці Кульчицької відомо як про передміське селище Сигнівка. На карті 1937 року ця територія входить до південно-західної околиці міста Львова поблизу Любінської дороги, а 1939 р. – до району Велика Сигнівка. До другої половини ХХ століття весь сучасний мікрорайон належав до району Скнилівок – переважно заболочених земель. З 1969 р. – сучасна назва – Олени Кульчицької. Забудова – п'ятиповерхові 1960-1970-х рр. та дев'ятиповерхові будинки 80-х рр. минулого століття.

Олена Кульчицька народилася 15 вересня 1877 року в Бережанах, що на Тернопільщині, у родині галицького адвоката Лева Кульчицького та Марії з дому Стебельських. Це були давні українські родини, які, крім родових гербів, зберегли дух українства. Дитинство Олени, її сестри Ольги й брата Володимира минуло в маленьких повітових містечках Галичини: Лопатині, Кам'янці-Струмиловій, Городку, в особливій атмосфері звичаїв та побуту української інтелігенції. На формування світогляду майбутньої художниці великий вплив мав батько, який змалку заохочував дітей до сприйняття та розуміння краси, прищеплював любов до праці, до свого народу. Звідси, з дому, О. Кульчицька понесла у великий світ любов до рідного народу, його культури, біль і тривогу за його долю.

Після закінчення восьмикласної школи при монастирі сакраменток у Львові (1894) Олена Кульчицька навчалася на

мистецьких студіях у Львівській художньо-промисловій школі, згодом продовжила навчання у приватній школі Батовського-Качора у Станіславі та вступила до Віденської вищої художньо-промислової школи на загальний факультет, який давав право викладати рисунок у навчальних закладах. Студіювання у Відні припало на розквіт стилю сецесії, що й позначилося на естетичних поглядах молодой мисткині. Серед її вчителів були такі відомі австрійські художники, як живописець і скульптор Герман Геллер, художник-монументаліст, ілюстратор Антон фон Кеннер, портретист Франц Ціжек.

На її мистецьке формування мала великий вплив Гуцульщина, бо в Косові минали щорічні літні вакації художниці. Там вона пізнала красу цього краю, його культуру – величезну і безцінну скарбницю, що таїла у собі багатство орнаментальних мотивів. Це розширило коло мистецьких зацікавлень художниці і підштовхнуло її до опанування забутих технік ужиткового мистецтва. Так, упродовж 1905-1907 рр. вона проходила курс навчання у Спеціальному ательє емальєрних робіт під керівництвом професора Аделі Штарк. Від того часу і маємо їхні роботи у техніці емалі, зокрема, алегоричну композицію «Народне мистецтво», «Пори року», касетку, жіночі прикраси. Відомо, що О. Кульчицька створила обкладинку для «Євангелія», а також образки релігійної тематики. По суті, вона відродила в Галичині цю давно забуту коштовну техніку. Її послідовницями стали Я. Музика та М. Дольницька.

І досі вражає могутній талант цієї видатної жінки. Увагу привертає насамперед рідкісна різнобічність її мистецького обдарування: вона працювала в олійному та акварельному живописі, різноманітних техніках естампної графіки – офорті, деревориті, лінориті, а також у книжковій ілюстрації, у галузі ужиткового мистецтва, зокрема, килимарстві та емалі, проєктуванні меблів та інтер'єрів. Досліджувала і збирала народне мистецтво.

Як митець великої професійної культури, О. Кульчицька зуміла не тільки йти в ногу з часом, але в дечому і піднятися над ним. Вона універсальний графік світового рівня та майстерності, що дуже добре розуміли її сучасники.

В українському культурному просторі початку та середини ХХ ст. О. Кульчицька не лише активно популяризувала нову мистецьку форму, а й торувала шляхи розвитку українського мистецтва взагалі. Вихована на здобутках загальноєвропейської культури, вона обстоювала цілком суверенний шлях поступу

українського мистецтва, в якому мала б місце і українська традиція, і сучасний мистецький вислів. Це особливо простежується в творах художниці на релігійну тематику, у графіках раннього періоду, дереворитах, офортах, створених у період Першої світової війни, а також у творах міжвоєнного двадцятиліття. Вона була творцем широкої панорами життя своєї нації.

Перша виставка художниці відбулась у 1909 році у Львові, на якій було презентовано 50 олійних, графічних, акварельних робіт та емалі. Згодом О. Кульчицька виставляла свої твори на різних виставках, репрезентуючи світові високі зразки українського мистецтва. Її твори експонувалися у Відні, Києві, Харкові, Кракові, Празі, Брюсселі, Гельсінкі, Берліні, Варшаві, Римі, Чикаго.

Перша світова війна, подальші події кривавої української історії залишили значний слід у творчості О. Кульчицької. У 1914 році вона разом зі сестрою Ольгою виїхала до Відня, де долучилася до роботи Українського жіночого комітету, коштом якого вийшли друком листівки мисткині «Чорна хмара війни», «Могили борців», «Мати Божа, рятуй наш край» та ін. Там відбулося знайомство з багатьма українськими емігрантами і почалася її співпраця з Б. Лепким, А. Крушельницьким. Художниця створила серію офортів та ліноритів, в яких відобразила тему воєнного лихоліття та січового стрілецтва. Тоді ж у Відні вона працювала і над малярським циклом «Страсті Христові», виконаним в стилістиці модерну, який став новим явищем в іконописі того часу.

Олена Кульчицька відома і як ілюстратор. Водночас з Г. Нарбутом та В. Кричевським вона започаткувала відродження новітньої книжкової графіки в Україні. Особливою майстерністю відзначалися її ілюстрації до дитячих видань. Так, нею був художньо оформлений підручник «Перша читанка» (1920, Станиславів), а також серія книг «Нашим найменшим» та «Читаночки української дитини» (1915-1920), які виходили з ініціативи Антона Крушельницького і принесли їй визнання. У той же час вона утвердилася як талановитий ілюстратор української класики – творів В. Стефаника «Дорога» (1917), І. Франка «Лис Микита» (1922), «Мойсей» (1939), повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1928), В. Гнатюка «Нариси української міфології» (1918-1922) та ін.

У 1919 році польська влада ув'язнила Олену і Ольгу Кульчицьких у таборі в Баранові, куди було інтерновано багато українських патріотів. Згодом вони поселились у Перемишлі, їхній

дім був осередком культурного життя української громади. У 1921 р. сестри створили комітет «Брат братові» для допомоги дітям емігрантів з Наддніпрянської України. З ініціативи Олени у місті було засновано музей «Стривігор» (1931).

Важливою подією у житті О. Кульчицької стала її друга персональна виставка, яка була організована Асоціацією українських незалежних митців 1933 року у Львові і проводилася в залах НТШ. З цієї нагоди асоціація видала невелику монографію М. Голубця та М. Осінчука про творчість художниці.

У 1920-х роках художниця розпочала етнографічні мандрівки спершу околицями Перемишля, а згодом – Бойківщиною, Гуцульщиною, Лемківщиною. Наслідком цієї праці стали графічні цикли документальних малюнків «Народний одяг західних областей України» та «Народна архітектура західних областей України», які мають незаперечну мистецьку та наукову цінність.

Упродовж 1909-1938 рр. Олена та Ольга Кульчицькі створили до 80 високомистецьких килимів, які експонувалися на виставках народних промислів та тогочасного мистецтва у Кракові, Празі, Києві, Станиславові, Коломиї, Львові.

Наприкінці 1938 року, після майже тридцяти років життя та творчої діяльності, пов'язаної з Перемишлем, Олена Кульчицька повернулася до Львова, користувалася великим авторитетом і пошаною галицької громадськості. Повернулася зі старенькою мамою та сестрою Ольгою, своїм найбільшим приятелем та однодумцем. Місцем для помешкання було обрано кам'яницю біля підніжжя Святоюрської гори, збудовану за проєктом Б. Бауера 1890 року. З вікон помешкання було видно барокові вежі св. Юра – твердині українського духу, символічний образ якого став провідним мотивом творчості мисткині, особливо періоду Другої світової війни.

Львівський період творчості О. Кульчицької розпочався скромною працею рисувальника у Музеї Наукового товариства імені Т. Шевченка. Після його ліквідації 1 січня 1940 року художниця перейшла працювати до Етнографічного музею АН УРСР (нині – Львівський музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України).

Творчі позиції мисткині в нових суспільних реаліях утвердила персональна виставка художниці у Києві у 1945 році. За сприяння графіка, народного художника УРСР В. Касіяна побачили світ видання, що репрезентували її графічний доробок, – альбоми

«Графіка» та «Народний одяг західних областей УРСР». У 1957 році вийшли друком ще два її альбоми: «Гуцульщина» та «Народне будівництво західних областей України», здійснені з авторських дощок архітектором Л. Літошенком. У цих виданнях художниця була також автором обкладинки та титульної сторінки.

В 1945 році О. Кульчицька отримала звання професора на кафедрі оформлення книги у новоствореному Львівському поліграфічному інституті ім. І. Федорова (нині – Українська академія друкарства). У 1956 році їй присвоїли звання народного художника, а в 1967 році вона стала лауреатом Державної премії ім. Т. Шевченка за серію графічних і живописних циклів, у яких відображено героїчну історію і мистецьку культуру українського народу.

Найвищим актом громадянської позиції став її заповіт, складений 29 серпня 1957 року, згідно з яким, *«керуючись безмежною любов'ю до своєї Батьківщини»*, увесь свій мистецький доробок (а він налічує до 6 тис. од. збереження) О. Кульчицька передала у дар українському народові. Твори зберігаються у Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького).

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Кульчицької]*. – С. 372.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Кульчицької]*. – С. 33.

Вулиця КОСТЯНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ – яка вважала, що «майбутнє має лише той народ, який розвиватиметься на своєму ґрунті»

Вулиця знаходиться у Залізничному районі Львова, у місцевості Сигнівка. Сполучає вулиці Самійла Величка і Дозвільну. Названа на честь видатної письменниці і педагога Костянтини Малицької. З 1957 до 1993 року вулиця мала назву Армавірська. У 1993 році отримала сучасну назву. Забудова – переважно двоповерхові будинки 50-х років XX століття. На вулицю виходить подвір'я і спортивний комплекс розташованої неподалік середньої школи № 68.

«Коли б сьогодні шукати зразок української жінки-громадянки, – писала у своїй книзі «Життєвий і творчий шлях Костянтини Малицької» Марія Якубовська, – то знайшли б його в особі Костянтини Малицької. Скромна і невибаглива в буденному житті, зате вимоглива і невтомна у громадській роботі – перш за все до своєї власної особи».

Костянтина Малицька народилася 30 травня 1872 року в селі Кропивник Калуського повіту (нині – Калуський район Івано-Франківської області). Батько майбутньої письменниці був греко-католицьким священником, парохом місцевої громади. З родини священника походила й мати Олена, з дому – Гетьманчук. Батька Костянтина втратила рано, її освітою займалася мати: підготувала доньку до вступу у Станіславську державну гімназію, яку Костянтина успішно закінчила у 1889 році. Навчання дівчина продовжила у Львівській державній семінарії. Формування світогляду майбутнього педагога та письменниці відбувалося під впливом християнських та національно-демократичних поглядів Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича. Години, проведені в бібліотеці церкви Святого Юра, ознайомлення з її багатим книжковим фондом додали Костянтині впевненості спробувати себе на літературній ниві – вона почала віршувати.

Після закінчення семінарії у 1892 році дівчина отримала диплом народної вчительки і повернулась на Станіславщину, у Галич, де пропрацювала вчителькою одинадцять років. Уже там почав яскраво проявлятися організаторський та педагогічний талант цієї молодії сподвижниці: вона згуртувала навколо себе прогресивно налаштованих українських міщан, заснувала церковний хор і

читальню «Просвіти». Незабаром про енергійну українську вчительку заговорили в місті й поза ним. Та її діяльність викликала занепокоєння серед тамтешніх москвофілів та осіб пропольської орієнтації. Завдяки їхнім старанням шкільна крайова рада перевела Малицьку подалі, до села Беча. Утім за призначенням вона не поїхала, а за сприяння інспектора шкіл О. Поповича знайшла собі роботу у п'ятикласній школі села Лужани неподалік Чернівців, яке було важливим осередком українства на Буковині (працювала гімназія з «руською мовою навчання»). У Чернівцях Костянтина Малицька входила до складу редколегій газети «Буковина» і журналу «Промінь», проводила велику роботу з організації численних жіночих гуртків по селах округи, була натхненницею заснування у травні 1905 року «Жіночої громади».

Після відкриття у Львові у 1898 році першої жіночої школи імені Т. Шевченка Костянтина Малицька була запрошена туди як народна вчителька. Вона викладала рідну мову, природознавство, педагогіку, геометрію, фізику, завідувала шкільною бібліотекою.

Педагогічне кредо Костянтини Малицької проходило крізь кілька площин. Першою була необхідність пізнати, зрозуміти, вивчити душу людини. Після розуміння йшов процес виховання. І як логічне завершення цього процесу – навчання. Вона визначала любов як рушійну силу в процесі виховання. У своїх працях «Сум сучасної хвилі і його відгомін у дитячому світі» та «Мати і дитина в походах сторіч» вона стверджувала, що любов'ю і добротою у процесі виховання можна досягти більших результатів, ніж іншими дидактичними впливами.

Педагог була переконана, що в Україні має запанувати культ дитини, подібний до того, як це відбувається в Англії. Звертала увагу на те, як там ставляться до запитів та потреб дитини, на важливість виховання у дітей почуття патріотизму, любові до рідної землі.

Висловлювання Костянтини Малицької не втрачають своєї актуальності й нині. Педагог не лише детально охарактеризувала особливості виховання у різних країнах, а й стверджувала, що рівень розвитку держави безпосередньо пов'язаний із системою виховання, яка повинна стояти на глибокій науковій основі. Малицька була переконана у важливості формування в дітей винахідливості та спостережливості, а також в тому, що духовний світ дитини неможливий без книги.

Педагог не лише виступала в ролі критика та літературознавця, вона сама активно писала. Літературну діяльність розпочала у 1896 році першими віршами у журналі «Дзвінок». Потім її твори публікувались у виданнях «Світ дитини», «Молода Україна», «Нова хата», «Діло», «Промінь», «Учитель», «Рідна школа», «Назустріч», «Жіноча доля», «Батьківщина», «Комар» та інших. На її слова написана «Кантата» К. Стеценка, «Січковий гімн» Я. Ярославенка, «Кооперативний гімн» І. Гриневецького. Згодом вийшли такі збірки віршів та оповідань, як «Малі герої» (1899), «З трагедії дитячих душ» (1907), нариси на педагогічні теми «Мати» (1902), драматичні сценки «Під нову зорю» (1906), «В лісі» (1913), «Вінок на могилу Шевченка» (1914), «Козацькі діти» (1914), «Русалка Дністрова» (1914), «Спомини із днів неволі» (1926) про єпископа о. д-ра Йосипа Боцяна. Малицька увійшла в історію української літератури і як неперевершена майстриня дитячого оповідального жанру – переважно невеликих за обсягом етюдів, художніх нарисів, а найбільше оповідань... Використовувала псевдоніми та криптоніми Віра Лебедова, Стефан Горський, Віра Кропивницька, Луканська Віра, Чайка Дністрова, В. Л., К. М. та ін.

Перлиною творчості Костянтини Малицької став вірш «Чом, чом, земле моя», який вона написала у 1904 році. Музичні крила твору дав Денис Січинський. З цією піснею її учні ставали січковими стрільцями. Її співали «за Австрії», потім «за Польщі». За радянських часів пісенний твір також проривався в ефір, його виконували заслужені співаки Дмитро Гнатюк та Анатолій Солов'яненко, хоча ім'я авторки називати «не рекомендувалося». Проте останній куплет пісні був під забороною: *«Тут діти твої пролили кров свою за віру й свободу»*. Для усусусів Костянтина Малицька написала «Поставали козаченьки», яку вояки виконували на давній козацький мотив.

Повернення до Львова стало новим імпульсом Малицької – громадського лідера. Окрім учительовання, вона поринула в численні українські громадські зачинання та продовжила свої творчі розробки. З 1906 року і аж до початку Першої світової війни вона редагувала журнал «Дзвінок», працювала в педагогічних товариствах «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» та активно співпрацювала з «Просвітою». Разом з Герміною Шухевич та Мариною Білецькою вона була однією з провідних галицьких феміністок, емансипанток.

Педагогічну працю Костянтина Малицька поєднувала з участю в жіночому русі. За її активної участі в 1908 році на основі об'єднання «Клубу русинок» та «Кружка українок» було створено нове товариство «Жіноча громада», яке очолила Марія Білецька, а Костянтина Малицька увійшла до проводу. Програмним завданням товариства була просвітня, економічна й товариська організація жінок міста і села.

З ініціативи Малицької в 1910 році було створено «Кружок ім. Ганни Барвінок», в якому працювали такі видатні громадські діячки, як Марія Заячківська, Мирослава Мороз, Іванна Скопляк, Ольга Брик, Іванна Витковицька, Марія Бачинська-Донцова, Стефанія Пашкевич, Ольга Коренець, Михайлина Гевикович та інші. «Кружок ім. Ганни Барвінок» опікувався школою ім. Т. Шевченка, вів культурно-просвітницьку роботу серед батьків шкільної молоді, а також широкого загалу українського жіноцтва. У середині 1912 року Костянтина Малицька була запрошена до міжпартійного комітету, членами якого були Лонгин Цегельський, Іван Боберський, Степан Томашівський, Роман Дашкевич, Іван Чмола. Було опрацьовано статут і наприкінці року розгорнуто діяльність щодо створення Українських січових стрільців-II – організації для військового вишколу і національно-патріотичного виховання галицької молоді. В той час Костянтина Малицька займалася організацією вечорів, на яких виступала з доповідями та запрошувала до виступів відомих діячів культури, була однією з підписантів відозви про створення фонду «Потреби України». Зібрані жіноцтвом кошти були використані для формування легіону Українських січових стрільців.

Перша світова війна стала поворотним моментом в долі Костянтини Малицької. Воєнна кампанія, а особливо участь в ній першої суто української військової формації, надихнула її на чималий пласт патріотичних пісень, які миттєво розійшлися поміж січовиків. Але захоплення Галичини російськими військами перервало життєвий запал Малицької. Вона не встигла виїхати з прифронтової смуги й була захоплена царськими посіпаками, які довго не панькалися з українською учителькою та відомою поетесою-січовичкою. Понад три місяці вона перебувала в тюрмі на вул. Баторія (нині – вул. Князя Романа). Згодом писала: *«Єдиною нашою провиною було, що ми „мазепинці”, і не вітали російської армії хлібом-сіллю»*. 28 травня 1915 року Костянтину Малицьку, єдину жінку, разом з іншими видатними діячами Миколою

Шухевичем, Василем Нагірним, Володимиром Охримовичем, Йосифом Боцяном, Юліаном Балицьким, Костянтином Паньківським, Тимотеєм Старухом, Миколою Курцебою, Осипом Неділком, Йосифом Гродським етапом через Москву було відправлено в Красноярськ, а звідти – по Єнисею в Тунгуський край. Покарання вона відбувала в поселенні Пінчуга над Ангарою.

Після Лютневої революції 1917 року в Росії Костянтина Малицька якийсь час проживала в Єнисейську, у Красноярську. Енергійна будителька народних мас за дорученням «Української громади» організувала школу ім. Івана Котляревського, була в ній першою вчителькою та директором.

Багато зусиль було покладено на створення і діяльність української школи та підтримку українців в Красноярському краї, але й творчість свою вона не полишала, хоча все написане було пройняте тугою за Батьківщиною. У 1921 році старанням Костянтини Малицької та її українських учнів школа дала в Красноярську перший український Шевченківський концерт. Того ж року вона повернулася в Галичину, до Львова, де енергійно взялася до роботи в школі ім. Т. Шевченка, яку згодом очолила. Брала активну участь у роботі педагогічного товариства «Рідна школа» і Союзу українок, підтримувала діяльність таких активних письменників і громадських діячів, як Маруся Вітрова, Галина Павлик, Марія Грінченко, Софія Бачинська, Іванна Вітковицька. З 1930 до 1939 року Малицька – член редакції журналу «Нова хата».

Захопившись кооперативним рухом, Малицька створила крамниці для фінансової допомоги освітянам; працювала в психотехнічній секції, яка запровадила в школах тестування, анкетування. У 1934 році при безпосередній участі педагога-новатора було підготовлено понад 500 тестів для визначення в учнів ступеня концентрації їхньої уваги, абстрактного мислення, зорової та вербальної пам'яті, вміння орієнтуватися в просторі. Вона обстоювала необхідність перебудови шкільництва, її непокоїла проблема відірваності змісту навчання від життя та суттєвої відмінності навчання в міських та сільських громадах. У рефераті про суспільну опіку над дітьми і молоддю вона писала: *«Треба нам власними засобами створити опіку для наших дітей, не оглядаючись на ніяку поміч іззовні»*.

У 1944 році директор Львівської бібліотеки АН УРСР (нині – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника)

Василь Щурат запросив Малицьку на роботу до колишнього «Оссолінеуму», де вона укладала бібліографію української дитячої літератури. Втім робота не була завершена. У січні 1947 року, повертаючись з роботи на вулицю Лісну, 3, де з 1930-х років мешкала в будинку родини Мацькевичів, вона впала і зламала ногу, довго пролежала на холодній землі й захворіла. Доглядали її друзі й давня колега зі школи ім. Т. Шевченка Стефанія Пашкевич. І хоча Костянтина Малицька самотньо прожила все життя, але останні її хвилини минули в опіці близьких друзів. Її поховали на Личаківському цвинтарі у Львові, поряд з могилою її матері.

Що ж було головним у житті Костянтини Малицької? Література, педагогіка, наука? Усі ці грані її особистості становили єдину цілісність, у якій фокусувалась зболена, небайдужа душа, здатна співпереживати, боротись, перемагати. Що б вона не робила: чи готувала доповідь на жіноче віче, чи організовувала у приміщенні своєї школи шпиталь для поранених січових стрільців, чи відкривала українські школи в Омській губернії – всюди відчувалась надзвичайна організованість і зосередженість.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апірі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Костянтини Малицької]*. – С. 363.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Костянтини Малицької]*. – С. 37.

Вулиця ЄЛИЗАВЕТИ МИЛОРАДОВИЧ – «європейки до кінчиків нігтів»

Знаходиться у Личаківському районі Львова, з'єднує вулиці Винниківську і Дріжджову. З 1958 до 1993 р. мала назву Власна. У 1993 році її перейменували на честь Єлизавети Милорадович. Забудова вулиці – конструктивізм 1930-1960-х років, у 2000-х роках постали нові будинки.

Єлизавета Милорадович з роду Скоропадських є однією з неординарних постатей в історії України. Ця жінка зробила для України так багато добра, що заслуговує на вдячну пам'ять українців. Єлизавета Скоропадська народилася 12 січня 1832 р. у родовому маєтку Скоропадських – славнозвісній Качанівці Борзненського повіту Чернігівської губернії.

Родина матері (Тарновських) була відома філантропічною, меценатською та просвітницькою діяльністю. Батько Іван Михайлович Скоропадський належав до лінії генерального бунчужного Василя Скоропадського, рідного брата гетьмана Івана Скоропадського. У спогадах про дитинство Єлизавета із захопленням і любов'ю писала про свого батька як про людину широкого горизонту, він цікавився політикою, читав кількома мовами, коштами підтримував роботу шкіл та гімназій. У домі була чимала колекція живопису. Стіни прикрашали портрети гетьманів, на почесному місці були портрет Івана Мазепи та легендарного народного героя козака Мамая. Батько товаришував з мистецькою елітою. У садибі постійно лунала музика. Звісно, що така атмосфера була привабливою для місцевого шляхетського товариства і не тільки: серед гостей маєтку були і визначні діячі Григорій Галаган, Василь Тарновський, Тарас Шевченко. У такій атмосфері дівчина провела дитинство і юність.

17-річною Єлизавета вийшла заміж за майже на тридцять років старшого за неї графа Лева Милорадовича, власника великих маєтків на Полтавщині, Чернігівщині й Катеринославщині. У своїх листах вона завжди називала його «дідом». З переїздом сім'ї до Полтави Єлизавета занурилася в громадсько-культурне життя. Будинок подружжя на вулиці Остроградського, 3 (нині там гімназія № 6) став справжнім «українським салоном», осередком культурного життя полтавської громади. Єлизавета познайомилася з гуртом українських патріотів, на чолі якого стояв колишній член Кирило-Мефодіївського братства, викладач Полтавського кадетського корпусу Дмитро Пильчиков. Громадський діяч, історик та письменник Олександр

Кониський писав: *«Природний національний інстинкт Єлизавети розвинувся до високого ступеня свідомості, і вона стала великою патріоткою. Єлизавета Іванівна пристала до української громади на полі культурно-національнім, і її господа була справжнім салоном у Полтаві»*. У Милорадовичів народилися донька Олександра та син Григорій, проте донька померла ще маленькою. У щоденнику Єлизавети зберігся запис, що смерть Олександри розбила всі її надії і підірвала кохання до чоловіка. Відтоді благодійництво стало основним змістом її життя. Так з'явилися недільні школи, ставилися українські любительські спектаклі.

Єлизавета Милорадович була палкою поборницею рідної, української мови. Щедрими пожертвами вона підтримувала українські видання, недільні школи, гімназію у Полтаві. Власним коштом заснувала школу у с.Рибцях під Полтавою, організувала народну бібліотеку. Її з повагою називали гетьманшею і не лише через шляхетне походження. Є припущення, що спадкоємиця славного роду сміливо мріяла про відродження гетьманства. Її мрію втілював племінник Павло Скоропадський, який увійшов в історію як останній гетьман України. А от жандармське управління, місцева влада, зокрема губернатор Волков, її дещо «недолюблювали».

Після заборони видань українською мовою у Російській імперії (Валуєвський указ 1863 року) Єлизавета Милорадович пожертвувала гроші на розвиток українського руху в Галичині, де виникли сприятливі умови для розгортання культурно-просвітницької роботи, зокрема, на товариство «Просвіта» та журнал «Правда». Разом з цукрозаводчиком Василем Симиренком відіграла головну роль у фінансуванні Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові, яке постало у 1873 році зусиллями П. Куліша, О. Кониського, М. Драгоманова, – внесла 20 тисяч австрійських крон, значна частина яких пішла на створення української друкарні. Робота НТШ посприяла не лише розвитку української науки і літератури, але й єднанню діячів культури і науки західних і східних українських земель. З 1878 року і до кінця життя Єлизавета Милорадович очолювала благодійне товариство у Полтаві, щедро обдаровувала його грошима. Композитор Модест Мусоргський, який влітку 1879 року відвідав Полтаву, назвав її маєток місцевим центром культури, а господиню – *«серйозно освіченою, люблячою, європейкою до кінчиків нігтів і спокійною, витонченою розумницею»*.

Померла Єлизавета Милорадович 27 лютого 1890 року раптово, уві сні. До цвинтаря Хрестовоздвиженського монастиря у Полтаві її труну супроводжувала велелюдна процесія: українці шанували свою благодійницю.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Єлизавети Милорадович].* – С. 240.

Вулиця ЯРОСЛАВИ МУЗИКИ – «призначенням якої було творити прекрасне»

У 1992 році у Львові її іменем названа вулиця (на деяких мапах помилково називається вулицею Ярослава Музики) у Франківському районі, має протяжність від вулиці Боткіна до вулиці Капітана Білинського. До неї прилягають вулиці Бойчука, Григорія Граб'янки, Молдавська, Сонячна, Керамічна, Веделя, Айвазовського, Жемчужникова, Княгині Ольги, Балтійська. Як і весь мікрорайон, вулиця виникла у 50-х роках минулого століття. З 1953 по 1992 рік вулиця носила ім'я російського механіка-винахідника Івана Кулібіна. Забудовувалася переважно однопверховими будинками барачного типу та типовими двоповерховими будинками у стилі конструктивізму. Збереглося кілька будинків 1930-х років – залишки села Кульпарків. На початку вулиці зведено декілька сучасних багатоповерхівок, є кілька сучасних приватних садиб.

Ярослава Музика належить до митців, чия творча доля виходить за рамки біографії. Шлях художниці в мистецтві був довгим. Він поєднав 1920-1930-ті роки, коли складалися митець і особистість, з післявоєнними десятиліттями – майже до нашого сьогодення. На її формуванні позначилися обставини суспільного життя Галичини періоду тимчасової окупації її панською Польщею, громадянські поривання до збереження й розвитку національної культури, що народжувалися в середовищі галицької інтелігенції, починаючи від Івана Труша та Олени Кульчицької. Художницею керували не просто естетична потреба, творчий інстинкт, прагнення самовираження. Рушійні сили діяльності були значно потужніші, пов'язані з психікою, темпераментом, долею митця. Стимулом творчості завжди була любов до свого народу і почуття перед ним морального обов'язку, який змушував самотужки опановувати художній метод і творити саму себе. Витрачаючи багато зусиль на відкриття відомих істин, Музика здобула свій гарт і, зрештою, неповторне мистецьке обличчя. Можливо, тому, що була вільна від авторитету вчителя.

Коли говорять про львівську живописну й графічну школи, серед перших називають ім'я Ярослави Музики. Та Музика як визначний діяч культури ХХ століття була художницею різноманітного й широкого діапазону. Нею створено понад дві тисячі творів живопису, графіки, мозаїки, прикладного мистецтва, відроджена й розроблена стародавня народна техніка малювання на склі, розвинута технологія гарячої емалі. Сотні мініатюр з емалі є такого високого художнього рівня, що досить вже їх, аби посісти чільне місце в українській художній культурі. У доробку художниці – шістнадцять видів мистецтва, двадцять дві техніки. А є ще літературні спроби, реставраційна робота в музеї, збирання колекцій, накопичення й упорядкування архівів.

На початку творчого життя кожен художник переживає складний етап вибору шляху в мистецтві. Музика ніби вирішила йти всіма шляхами відразу, реалізуючи всі різнобічні здібності. Згодом це стало провідною рисою творчості. Мистецтво Ярослави Музики йде пліч-о-пліч з наукою використання нових матеріалів, в новаторському застосуванні давніх матеріалів. Розкриваючи пластичні властивості напівзабутих технік, художниця експериментувала, шукала їхнього сучасного звучання, близького до її способу мислення.

Притаманний художниці універсалізм зумовив збагачення одного виду мистецтва якостями іншого. Дивовижна винахідливість зароджувалася від уміння бачити природу і брати від неї не лише сюжети, а й матеріал для творчості. Квіти й трави, каміння й віск, скло й пісок, мушлі й пір'я, дерев'яна та металева стружка у руках художниці завдяки своїй фактурі, полиску, кольору, пластичним властивостям раптом оживали для мистецтва. Це був природний дар, і Музика володіла ним досконало. Усіма помислами вона прагнула відкриття, ніби усвідомлюючи в ньому свою місію, своє місце в художньому процесі. І в цьому відображена як самотність митця, так і час, що його породив.

Ярослава Музика (дівоче – Стефанович) народилася 10 січня 1894 року в селі Залісцях на Тернопільщині. Рідний край закарбувався в пам'яті красою сонячних пейзажів біля тихого ставу, образами народних пісень і казок. У семирічному віці приїхала до Львова, до батька, юриста Лева Стефановича.

Перші, ще учнівські, роботи Ярослави Музики належать до 1910-1911 років. Серйозні заняття рисунком і живописом почались у 20-х роках, хоч, за власним визнанням художниці, відвідування нею в цей час «вільної академії» С. Батовського дало небагато. Уже тоді вона стала на шлях засвоєння давніх мистецьких форм, а потім знову повернулася до них в останній період життя – на новому, якісно іншому етапі творчості.

Перша виставка, на якій дебютувала художниця батиком, відбулася, коли майстрині було двадцять дев'ять років. Як на сучасний вимір, визрівання митця відбувалося надто повільно, бо вчилася сама, вивчала мови, щоб читати книжки з історії та технології мистецтва, зрисовувала з репродукцій сотні зразків світового живопису. Жоден навчальний заклад не міг дати таких усвідомлених знань, як потужна потреба самовдосконалення.

Після шлюбу у 1924 році з мікробіологом Максимом Музикою почала працювати реставратором ікон у Національному музеї (нині – Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького). У 1928 році вона кілька місяців перебувала на навчанні у Москві, у Центральних державних реставраційних майстернях. Потім у Новгороді й Пскові, щоб побачити на власні очі давньоруські фрески.

Того ж року відвідала Київ, побувала в майстерні М. Бойчука. Захоплювалася його творами «Плач Ярославни», «Під яблунею», «Голова Спасителя», а, головне, Концепцією розвитку українського

мистецтва. Згодом, у 1935 році, Музика поїхала в Західну Європу. Кілька місяців брала уроки в приватній студії в Парижі. На два тижні заїжджала до Італії, до своєї тітки Соломії Крушельницької. Жадібно оглядала музеї, виставки, нотуючи свої враження в численних виставкових проспектах та щоденниках. Це теж був час напруженого навчання.

Зі спогадів Ярослави Музики довідуємося, що так звані «четверги» у кав'ярні були періодом дискусій про спрямування і назву нового угруповання. Згоди дійшли несподівано. Одного літнього дня в мальовничому Зашкові біля Львова Михайло Осінчук і Павло Ковжун розмальовували церкву; до них навідалися Святослав Гординський, Ярослава та її чоловік Максим. Таким об'єднанням стала Асоціація незалежних українських митців (АНУМ).

Духовним провідником АНУМу був Михайло Осінчук (скарбник), його ж душею і мотором усіх добрих справ була Ярослава Музика (голова асоціації). АНУМівці регулярно влаштовували виставки, мали тісний контакт з митцями Східної України, видавали монографії, часопис «Мистецтво=L'Art», на сторінках якого висвітлювали найактуальніші мистецькі події Європи й світу. У ньому друкувалася і Ярослава Музика.

У 1935 році Я. Музика разом з іншими митцями (Б. Шульцом, А. Пронашком та Ф. Клейнманом) у залах Промислового музею організувала велику виставку. Потім було постімпресіоністичне малярство «Гондоли. Венеція» (1935), натюрморти; художниця тоді ще не визначилася остаточно, вона кидалася у різні боки, освоюючи різноманітні техніки та пробуєчи відмінні матеріали. Однак її участь в АНУМ засвідчує збігання інтересів митця зі спрямованістю роботи об'єднання, яке впродовж кількох років демонструвало розмах творчих задумів, зацікавлення мистецькими новинами світу.

Кошти для виставкової та видавничої роботи були вкрай обмежені, вони складалися з внесків самих членів об'єднання і прибутків від друкування реклами. Та в умовах національного й соціального утисків навіть така діяльність мала велике громадське значення. Досить сказати, що АНУМ видала перші в західних землях України мистецькі книжки та каталоги рідною мовою – про Олену Кульчицьку, Ольгу Сахновську, Миколу Глущенка, Олексу Грищенка, Михайла Андрієнка-Нечитайла.

На виставках АНУМ у Львові, Празі, Берліні, Римі, Варшаві експонувалися різноманітні твори Ярослави Музики. У них – початки

художніх відкриттів, які стали справою її життя. Першим графічним аркушем, що сповістив про народження видатного майстра, був чорно-білий дереворит «Коні» (1932) – образ не споглядально-покірний, а темпераментний і символічний. У ньому відбився експресіонізм, що захопив тоді європейську художню аудиторію.

До того ж часу належить і її захоплення гарячою емаллю. Емальєрство – давня техніка, яку в перші декади ХХ століття почали відновлювати львівські майстри. Кілька творів у 1905-1910 роках належать Олені Кульчицькій, у 20-х роках минулого століття у Львові емаллями з успіхом займалася Марія Дольницька. Вона ознайомила Музику з інструментом і основними методами нелегкої технології.

Уже тоді Музика зробилася успішним колекціонером. Першу її збірку становили «народні мальовидла» на склі, якими прикрашали сільські церкви та хати. Скло змушувало барви сяяти, а підкладна фольга підсилювала ефект. Дослідивши склад казеїнових фарб, Музика перша з професійних майстрів застосувала цю техніку. У грудні 1935 року вона взяла участь у груповій виставці з великим доробком підскляних мальовок, і тогочасна преса досить високо їх оцінила.

Колекції народного мистецтва Я. Музики накопичувалися повільно, але невпинно. У майстерні художницю оточили гуцульські кахлі, керамічний посуд, вироби зі шкіри та металу, дерев'яні свічники-трійці, дитячі іграшки з різних країв. Вони створили тут особливий моральний клімат. Художній фольклор став для Музики своєрідним каталізатором, критерієм щирості й самотності у власній праці. Протягом життя художниця вчилася у народного мистецтва й природи, опановуючи велику таємницю вічного руху, безмежного формотворення.

Щоденники Ярослави Музики відкривають глибокий, складний світ митця: думки, свої й чужі, занотовані для пам'яті спостереження, висновки, зародження образів, муки й радощі творчості, гіркота невдач, нерозуміння, втома й нове натхнення. Звичайні товсті зошити, розпухлі від закладок, потерті від ужитку, до кінця списані характерним розгонистим почерком.

Вимоглива до себе, Музика не раз сама «вибраковувала» свої роботи, не виставляла, не показувала нікому, ховала якнайдалі – за скриню, за шафу. Може, мала намір до них повернутися, але ніколи цього не робила.

Після війни Ярослава Музика продовжила творчо працювати, брати участь у виставках у Києві та Львові. Але 8 листопада 1948 року під час творчого відрядження до Криму художницю було заарештовано і конвойовано до Києва. Їй інкримінували зв'язок з керівниками Центрального проводу ОУН, співпрацю з ними та надання підпільникам матеріальної допомоги, а також активну участь в АНУМ, сильний вплив на її мистецтво західних течій... Жінку били, кидали оголеною до холодного карцеру на кілька днів, потім побої продовжували. Врешті рішенням особливої наради при МДБ СРСР від 18 червня 1949 року Ярославу Музику за «активну участь в антирадянській банді українських націоналістів» було засуджено до ув'язнення на 25 років з перебуванням в особливому таборі № 7 біля міста Братська.

Зі слів Богдани Фільц, племінниці художниці, довідуємося, як жила Ярослава Музика в Сибіру. Вона розколювала слюду і після роботи на рівних пластинках робила якісь малюнки. Сиділа разом із злочинцями, олівцем малювала обличчя «сплюндрованих людських доль» – портрети жінок: «Рейзе, малярка-естонка», «Гражина Ліпинська, полька», «Міля Козира», «Припадочна», «Троценко», а також пейзажі і квіти – суниці, польові маки, тигрову лілію.

Завдяки численним клопотанням 6 червня 1955 року Ярослава Музика була звільнена. Хвора на туберкульоз художниця влилася в творче життя рідного міста. 1957 та 1964 року її твори з великим успіхом експонувалися на персональних виставках.

Мисткиня горіла бажанням творити, і різноманітні грані її таланту окремими рисами вкарбовані в історію української графіки, емалі, мозаїки, живопису, вибійки, реставрації.

Творчий шлях Ярослави Музики умовно поділяється на три періоди, останній з яких, 60-70-ті роки ХХ ст., був часом найбільшої духовної зрілості, глибини й досконалості. Повне оволодіння мистецтвом емалі дало змогу відтворювати в цій техніці всі живописні жанри, включно навіть з портретом. Її портрети Тараса Шевченка та Лесі Українки набрали вигляду коштовності. Фізична «невмирущість» пластинок з емалі, емоційна напруженість, підсилена декоративність, активне приваблення людського ока в свій внутрішній простір, урочиста святковість – ті риси, які необхідно було зрозуміти, щоб визначити їхні тематичні межі.

Обрані Музикою сюжети стали напрочуд значущими, позбавленими випадковості. Народні пісні й легенди з огляду на свою

епічність виявилися адекватними емальєрній техніці. Такими стали «Гуцульські народні повір'я». Фантастичні образи серії звучать палко, яскраво, розкуто. Гуцульська демонологія давно привертала увагу художниці, що записувала повір'я про магічну силу трав і коренів, про добрі й злі сили, які супроводжують людину й творять свою волю над її життям. Музика по-своєму зобразила цілий сонм нестрашних і незлих у неї персонажів: «Мольфар», «Арідник», «Чугайстер», «Відьма й упир». У них перемагає гумор, містичним є лише блиск емалей. Інший за характером цикл на теми творів Шевченка. Поетичні образи – то елегійні, то пристрасні, то трагічні – вимагали тонкої, вишуканої колористичної гами, плинних ритмів, відповідних природній, народно-наспівній мові Шевченкових творів («Плач Ярославни», «Лілея», «Катерина», «Петрусь», «Перебендя»).

До новацій належать мініатюри, виконані продряпуванням на золотій амальгамі скла-сграфіто. Знову художниця взялася за батик, виготовляючи його гарячим способом, як давні майстри. Поряд з невеликими Я. Музика задумує монументальні за розміром роботи. Зі шматочків старих тканин майстриня вишиває за зразком древніх плащаниць величезне панно-аплікацію «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва». У мозаїчних роботах останнього десятиліття теж видно звернення до традицій; та цінність такого твору, як «Княгиня Ольга», не у відродженні «прямого набору» старовинної венеціанської емалі. Вона – в асоціативності пластичного обриса Ольги з типом Матері-заступниці, зокрема, з Орантою Софії Київської. Техніка ж тільки уособлює вічність героїчної теми. Виконана в пізніші роки життя, а отже, й виношена, мудро обдумана, «Княгиня Ольга» є одним з центральних, програмних творів художниці. У третій період постали й «підсумкові» твори олійного живопису. Зазнав еволюції жанр портрета. Власне, він перестає бути портретом, робиться концентрацією самої сутності образу – «Портрет слюсаря», «Беатріче», «Жінка». Два останні набувають узагальненого, філософського змісту. «Беатріче», невловимо споріднена з Матіссом і Модільяні, перетворюється в одвічну ідею жіночності, сили жіночого духу. І звучить вона цілком сучасно. Працюючи над «Жінкою» в старовинній техніці енкаустики, художниця синтезує давньоруську символіку, мотиви Ренесансу і, напевно, риси своїх улюблених Лесі Українки та Соломії Крушельницької. У цих творах Музика немов

розкриває кінцеву мету творчості, показує її неперехідні, вічні цінності, до розуміння яких прийшла внаслідок довгих шукань.

Наприкінці життя Музика виконала й найкращі свої графічні речі. Графічний доробок найбільш відомий і великий – у ньому понад 350 естампів, кілька десятків монотипій та рисунків, листівки, екслібриси. Серія «Символи Сковороди», створена за рік до смерті, у 1972 році визнана винятковим явищем в українській графіці. Музика не ілюструє, вона підкреслює гуманістичні ідеї, властиві поглядам видатного українського філософа. Специфічна пластична мова – графічний лаконізм, центричність композицій, елементи первісних орнаментів – породжують довершену простоту й монументальну наповненість форм, строгу мудрість життєвої концепції.

Немає сумніву, що аркуш «Нарцис», побудований на принципі філософсько-етичного вчення Г. Сковороди «пізнай себе», є і сповіддю Я. Музики, й одночасно її заповітом митцям-побратимам. Адже аркуш закомпонований в рамку-палітру. Музика, яка все життя з незрівнянною вимогливістю «творила себе» як митця, як людину, мала право на такий глибокий і повчальний заповіт.

Ця тендітна жінка з великими очима, що освітлювали обличчя красою інтелекту, печаллю мудрості прожитого життя, сповненого внутрішньої боротьби, прагнення досконалості й гармонії, мало розповідала про себе. Та люди, насамперед митці, відчували її гарячий інтерес до своєї роботи. У 76-річному віці Музика їздила до Москви оглянути виставку Ван Гога, а вернісаж львівських колег відвідувала до останнього дня життя.

У день її смерті, 23 листопада 1973 року, стало відомо, що свою творчу спадщину, величезну колекцію народного та професіонального мистецтва й архіви художниці заповіла Львівській картинній галереї (нині – Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького) – все віддала народові. Був створений персональний фонд художниці, а її архіви з матеріалів мистецького життя Львова за п'ятдесят років, вартість яких годі переоцінити, започаткували музей-архів львівських митців, що від того часу збирає галерея.

Ярослава Музика похована на Личаківському цвинтарі Львова, в родинному гробівці Савчинських (поле № 13). На ньому встановлено бронзовий портретний барельєф авторства Євгена Дзиндри. Прокуратура Львівської області реабілітувала Ярославу Музику лише 8 вересня 1994 року. Того ж року на фасаді будинку на вулиці

Винниченка, 26 у Львові, де Ярослава Музика проживала з 1909 по 1973 рік, було встановлено бронзову таблицю з горельєфним зображенням роботи скульптора Еммануїла Миська. У 2000 році з метою збереження, відродження та подальшого розвитку мистецьких традицій, заохочення художників-аматорів до плідної праці щодо розвитку українського національного мистецтва в Тернополі була заснована обласна мистецька премія імені Ярослави Музики.

На останок слід зазначити, що вважати творчість художниці вивченою ще зарано. Гіпнотизуюча сила її творів має добру перспективу для зацікавлення істориків мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Ярослави Музики]*. – С. 343.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Ярослави Музики]*. – С. 41.

Мельник І. Львівський Новий Світ та південні околиці Королівського столичного міста Галичини від Святого Юра до Наварії [Текст] / І. Мельник. – Вид. друге, виправ. та допов. – Львів: Центр Європи, 2014. – 288 с.: 508 іл. – Із змісту: *[Про вулицю Ярослави Музики]*. – С. 233.

Вулиця МАРІЇ МУНДЯК

Іменем Марії Мундяк на Левандівці (Залізничний район) названо вуличку, яка до 1957 року мала назву Новосільна. Вона є бічною від вулиці Калнишевського і паралельною до вулиці Блажкевич. Забудова 1960-х років, вулиця має ґрунтове покриття, без хідників.

Марія-Ірина Мундяк – українська філологиня-славістка, літературознавиця. Народилася 20 березня 1928 року у Львові. У 1950 році закінчила Львівський держуніверситет ім. Івана Франка. Як науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові з 1953 року займалася україно-чеськими літературними зв'язками. Робота познайомила її з аспірантом-україністом з Чехословаччини Михайлом Мольнаром, який навчався в Києві. Згодом молодих людей пов'язали не тільки спільні наукові інтереси, а й почуття: влітку 1957 року вони одружилися.

Марія Мундяк в інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві захистила кандидатську дисертацію на тему «Оповідання і повісті І. Франка на сільську тематику як твори критичного реалізму» (1954). Вона – автор розвідки «Оповідання і повісті Івана Франка з селянського життя як твори критичного реалізму» (1956), статей «Принципи реалізму і тенденційності літератури в естетичних поглядах Степана Тудора», «Ранні оповідання Олеся Гончара», «Франтішек Ржегорж і Україна». Така маловивчена тема, як «Франко і слов'янський світ», була в центрі наукових зацікавлень Марії Мундяк.

У травні 1956 року в Пряшеві відбувалася представницька міжнародна наукова конференція «З історії чехословацько-українських взаємин», присвячена 100-літтю від дня народження Івана Франка. У її роботі взяли участь 32 науковці, між ними двоє з України – Євген Кирилюк із Києва та Марія Мундяк, Пряшівщину представляла Олена Рудловчак, Чехію – 13 науковців, серед них особисті друзі Івана Франка Франтішек Главачек, Людвік Куба та Іван Панькевич. Як наслідок, було видано майже 700-сторінкову збірку статей і листів «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками». Її впорядкували Марія Мундяк і Михайло Мольнар. Книга побачила світ словацькою і чеською мовами у 1957 році, українською – у 1959 році. Крім того, значне місце в дослідженнях Марії посідала діяльність друга І. Франка чеського етнографа Франтішека Ржегоржа.

Марія-Ірина Мундяк-Мольнар померла 1 жовтня 1958 року. Свій останній притулок знайшла на нині закритому кладовищі Левандівки у Львові. Їй було лише 30 років.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Марії Мундяк]*. – С. 391.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Марії Мундяк]*. – С. 41.

Вулиця ЕЛІЗИ ОЖЕШКО – «в творах якої билося просте людське серце...»

Вулиця Елізи Ожешко названа у 1907 році на честь видатної польської письменниці. Вона з'єднує вулицю Гінсову з вулицею Антоновича. За часів німецької окупації вулиця називалася Веддінггассе. На розі вулиці досить примітною є сецесійна вілла, збудована в 1907 році львівським архітектором Людвіком Вельтце. Першим власником будинку був поліцейний радник Войцех Венц. На початку 20-х років ХХ століття вілла перейшла у власність Зигмунта Радзимінського (1843-1928) – відомого польського історика, археолога, дослідника генеалогії та геральдики, випускника Київського університету, який багато років прожив на Волині, а з 1904 р. жив і працював у Львові (з 1909 р. – у віллі «Люба» на нинішній вулиці Коновальця, 92). Помер історик у 1928 році, похований на Личаківському кладовищі. Наступним і останнім власником вілли перед приходом радянської влади, у 1926-1946 роках, був видатний польський філолог та лінгвіст Єжи Курилович (1895-1978), професор Львівського університету, завідувач кафедр індоєвропейського мовознавства та романської філології, автор низки праць з теорії мови, фонетики, морфології. У 1946 році він виїхав до Кракова, де продовжив наукову діяльність. Вілла цікава декоративним поєднанням кам'яної та цегляної кладки, а також вежею з червоною черепицею. У житловому будинку № 7 на цій вулиці за Польщі знаходився ресторан Гранковського. Забудова вулиці – вілли й конструктивізм 30-х років минулого століття.

Письменниця Еліза Ожешко, котра після Адама Міцкевича фактично стала другим письменником, що приніс польській літературі світову славу, відкрила для себе Львів із листування з Іваном Франком. Вони не були знайомі особисто, та саме Іван Франко був одним із тих, хто заохочував Елізу Ожешко до вивчення української мови та літератури. *«Ознайомлення з українською мовою не завдавало мені багато труднощів, – писала Еліза, – бо я народилася в Гродненській губернії і більшу частину життя провела на селі, серед українського населення тамошніх сіл, а знайомство з його мовою, а також мої симпатії до нього сягають до перших світанків мого мислення і почування».*

Еліза Павловська народилася в селі Мілковщина поблизу міста Гродно (Білорусь). Походила вона із заможної шляхетської родини. Її батько, Бенедикт Павловський, був людиною передових поглядів, захоплювався мистецтвом, літературою французьких просвітителів, мав велику бібліотеку. Він помер, коли Елізі виповнилося лише три роки, і далі її долею опікувалися мати та вітчим. Дівчинку виховували спочатку вдома, а з 1852 року віддали до варшавського пансіону монастирського ордену урсулінок.

У пансіоні Еліза пробула п'ять років. Коли повернулась додому, її, п'ятнадцятилітню дівчину, почали «вивозити в світ». У неповні 17 років Елізу видали заміж за 35-літнього високого та статного блондина, поміщика Кобринського повіту Петра Ожешка. Хоча її заміжжя не було наслідком справжньої любові, а вимушеним, за бажанням доволі вольової матері, та ще з огляду на традиції, Еліза Ожешко не мала антипатії до свого обранця.

Ймовірно, Петро Ожешко походив з українського, але спольщеного роду. В праці історика В'ячеслава Липинського «Україна на переломі 1657-1659 рр.» зазначено, що українська шляхта Пінського повіту, яка 20 червня 1657 року добровільно присягнула на вірність Богданові Хмельницькому, увійшла до складу держави Війська Запорозького. Серед такої шляхти значилось 57 найвизначніших родів повіту, а саме: Гедройці, Ожешки, Достоевські, Костюшки, Олеші та ін.

Перші роки шлюбного життя Елізи та Петра були щасливими. Але незабаром почала даватися взнаки різниця в характерах, інтересах та поглядах. Петро Ожешко не розумів духовних потреб дружини, він любив полювання, карти, гучні розваги в колі своїх гостей. Натомість Елізу не задовольняло становище гарненької

ляльки, вона захоплювалась французькою літературою, цікавилась суспільними питаннями, у центрі яких тоді була спочатку селянська реформа (1861 р.), а згодом – польське національно-визвольне повстання проти Російської імперії (1863 р.).

В домі Петра Ожешка, власне в колі знайомих його меншого брата Флорентина, збиралась патріотично налаштована молодь, серед якої був і польський підполковник російської армії у відставці Ромуальд Траугутт. У травні 1863 року підполковник долучився до повстання, а в червні чуттєва й патріотична Еліза вивезла Ромуальда в закритій кареті до кордону з Королівством Польським як «хворого племінника», що було вкрай ризиковано і чим Еліза згодом вельми пишалась. Врятований нею Траугутт був людиною не лише героїчної, а й трагічної долі: незадовго перед тим пішли з життя його дружина, донька і син. У квітні 1864 року Ромуальда як голову повстанського уряду у Варшаві заарештували і разом із чотирма побратимами стратили на шибениці.

Незважаючи на розбіжності в поглядах, родину Ожешко об'єднувала допомога учасникам повстання 1863 року. Проте після поразки багато їхніх друзів і знайомих були ув'язнені, а Петро Ожешко та його брат Флорентин за причетність до повстання у 1865 році були заслані до Сибіру. Їхній маєток було конфісковано. Еліза переїхала до батьківського дому у Мілковщизну і, незважаючи на важкий душевний стан, зайнялася там самоосвітою, почала писати.

Якийсь час її увагу привертали лікарські трави. Подорожуючи по Гродненщині, вона розпитувала про зілля знахарів та знахарок, колекціонувала народні назви рослин, збирала гербарій. Так, Еліза занотувала близько 228 народних назв рослин, багато з яких містили описи зовнішнього вигляду, способів застосування. Свої спостереження письменниця описала у творі під назвою «Люди і квіти над Німаном», опублікованому в польському фольклористичному часописі «Wisła». Про цінність гербарію письменниці говорив і той факт, що значну частину свого зібрання рослин вона передала Політехнічному інституту у Львові (тепер Національний університет «Львівська політехніка»). Також з трав і квітів Еліза робила картини, які дарувала своїм друзям.

Петро Ожешко повернувся до країни у 1867 році, після амністії. Еліза не тільки не прийняла його і не надала йому ні моральної, ні матеріальної допомоги, а ще й почала шлюбборозлучний процес. У 1869 році шлюб Елізи та Петра з її ініціативи був визнаний

недійсним. Вже на схилі віку в «Автобіографії» Е. Ожешко написала: *«Мій шлюб, укладений занадто рано, не приніс мені щастя... Так склалося, що я не поїхала з моїм чоловіком до Сибіру, це тому, що не любила його. Тоді я не розуміла, що роблю; тільки потім все це обернулося для мене докорами сумління, які тривають ще й до цих пір. Цей недолік жертвовності для людини, яка постраждала за святу справу, я вважаю однією з найважливіших моїх етичних помилок»*. Вона подумки каялась, що завжди так невтішно відгукувалася про свого чоловіка, по суті, будучи винною у його нещастях. Адже саме нелюбий чоловік Петро заради Елізи в своєму будинку переховував зброю і повстанців, у тому числі й Ромуальда Траугутта. Фактично саме через участь дружини в повстанні він був відправлений на каторгу. Але можливо, ця «етична помилка» зберегла для людства Елізу Ожешко – письменницю, яка оспівала Гродно і Надніманський край.

Після продажу свого маєтку у Мілковщизні Еліза переїхала у Гродно, де в 1894 році вийшла заміж за адвоката Станіслава Нагорського. Сім'я проживала в будинку на Муравйовській, який став осередком культурного й мистецького життя тогочасного міста. Давній знайомий адвокат виявився дуже близьким Елізі за духом й уподобаннями. На жаль, цей шлюб протривав неповних два роки й закінчився трагічно: 19 листопада під час святкування її іменин Станіслав послизнувся на сходах і впав, в результаті чого отримав інфаркт і помер. Відтоді Еліза залишалась сама до кінця життя, заробляючи літературною працею й активно займаючись суспільно-громадською діяльністю.

Саме в період інтенсивної праці Еліза Ожешко відкрила для себе ціле гроно українських письменників Наддніпрянщини, а в Галичині – творчість Івана Франка. Еліза написала до Івана Франка першою: *«Я хотіла б знайти багато гарних і добрих слів, щоб прохати вас вибачити за сміливість, з якою забираю ваш час моїми справами і проханнями. Але в тому, що вона зародилась, обвинуват'яте свої повісті, які натхнули мене великим довір'ям до вас і симпатією»*. Листування набуло неабиякого інтересу для обох письменників.

У своїх листах Е. Ожешко просила І. Франка відповідати їй українською мовою, ставлячи наголоси над словами, на що він охоче погоджувався. Цікаво, що І. Франко не лише рекомендував польській авторці матеріали для навчання, а й вислав їх поштою.

Письменниця так захопилась творчістю Івана Франка, що просила його дозволу перекласти історичну повість «Захар Беркут», за яку на конкурсі «Зорі» він здобув першу премію. На що український письменник відповів вельми ввічливо та сердечно: *«Чи варт же моя мізерна проба того, щоб над нею мучилася така писателька, котрої оригінальні твори так безмірно вище стоять від моїх?»*. І все ж він їй дозволив «з найбільшою охотою». Та не судилось... «Захар Беркут» у перекладі письменниці так і не вийшов. За її поясненням – «через зайнятість оригінальною творчістю», а ще й тому, що в 1886 році Е. Ожешко переклала три українські оповідання («Два сини», «Сон» Марка Вовчка та «Лірник» Михайла Старицького), які були вщент розкритиковані анонімним автором у польському часописі «Przegląd tygodniowy» за незнання авторкою української мови. Тому перекладати з української вона вже не наважувалась. Намір укласти антологію української літератури також не був реалізований, причиною того були погане здоров'я, зайнятість і, звісно, цензура.

До 1886 року твори Е. Ожешко українською не були перекладені. Їх читали у Галичині переважно в оригіналі. З її іменем український читач познайомився наприкінці 80-х років завдяки перекладам, до появи яких долучився особисто Іван Франко. Перші переклади малої прози письменниці також здійснені за його сприяння. Перекладачі, що зверталися до творів Е. Ожешко, були тісно пов'язані між собою, а центром їхніх контактів був І. Франко. У 1888 році «Бібліотека найзнаменитіших повістей» при газеті «Діло» видала українською мовою один з кращих творів Е. Ожешко – повість «Низини». У 1895 році у Львові вийшов друком переклад новели Елізи Ожешко «Великий», зроблений О. Кониським, позитивно оцінений і схвалений І. Франком. Пізніше її твори перекладали О. Медущенко-Кривенко, Ю. Назаренко, О. Стаєцький, М. Пригара, В. Струтинський та ін.

Творча спадщина письменниці величезна і становить 60 художніх творів, у тому числі 30 великих романів, крім значного масиву публіцистичних і літературно-критичних статей. Свої твори вона підписувала псевдонімами *Е. О.*, *Bak (z Wa-Lit-No)*, *Li...ka*, *Gabriela Litwinka*. Першим поштовхом до такої продуктивної творчості була велика книгозбірня батька письменниці і, звичайно ж, життєві віхи історії Польщі. Дебютувала Еліза Ожешко у пресі 1866 року повістю «Картинка з голодних років». Ранні романи та повісті «Пан Граба»

(1869), «Марта» (1873) написані на теми суспільної емансипації і боротьби жінок за людську гідність. Розкладанню патріархального укладу та піднесенню буржуазії присвячено романи «Елі Маковер» (1874-1875), «Родина Брехвичів» (1876) та інші. Для творчості Е. Ожешко 1860-1870-х рр. характерні тенденційні жанри: «повісті з тезою» чи «розповіді з тезою».

Широке визнання письменниці принесли: роман «Меєр Езофович» (1878, перекладений 13-ма мовами світу), цикл оповідань «З різних сфер» (Т. 1-3, 1879-1882), повісті з життя білоруських селян «Низини» (1883), «Дзюрдзі» (1885), «Хам» (1888). Проте саме роман «Над Німаном» (1887) розцінюється як вершина досягнень письменниці. Герої роману – працюючі селяни, віддані національно-патріотичним традиціям епохи Польського повстання 1863 року, та деградуєюча шляхта. У пізніх творах Е. Ожешко виокремлюються роман «Аргонавти» (1899) та збірка оповідань «Слава переможеним» (1910), присвячена польському повстанню 1863-1864 років.

Деякі твори Е. Ожешко були екранізовані, а саме: «Хам» (1931 і 1980 рр.), «Меєр Езофович» (1911), «Над Німаном» (1939 і 1990). Існувала і сценічна обробка білоруською мовою її повісті «Хам», яка була поставлена в 1911 році в Білоруському народному театрі І. Буйницького у Вільно і мала величезний успіх.

У 1905 році кандидатуру Елізи Ожешко було подано на здобуття Нобелівської премії у літературі. Проте її отримав польський прозаїк Генрик Сенкевич, автор низки оповідань і романів, зокрема, історичної трилогії «Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володийовський», роману-епопеї «Quo vadis» тощо. Незважаючи на прийняте рішення, члени комісії висловились неоднозначно: *«У той час як у текстах Г. Сенкевича б'ється шляхетне польське серце, в творах Е. Ожешко б'ється просте людське серце»*.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Априорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: [Про вулицю Елізи Ожешко]. – С. 328.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: [Про вулицю Елізи Ожешко]. – С. 43.

Вулиця ОЛЕНИ ПЧІЛКИ – яка «все, що викохала і виплекала, віддала на благо України»

У 1946 році одну з мальовничих вулиць Львова було названо на честь української письменниці. Вулиця сполучає площу Є. Петрушевича з вулицею Самійленка. У 1926 р. вона була частиною вулиці Черешневої, з 1934 року іменувалась ім. Стшалковської (на честь учасниці українсько-польської війни 1918-1919 років). Під час німецької окупації вона називалась Глайзенаугассе. Вулиця має двоповерхову особливу забудову, дбайливо доглянуті газони та доріжки перед будинками надають їй елегантного, ошатного вигляду.

Любити Україну завжди було справою жертвною. За свободу і незалежність нації боролися найвідданіші сини і дочки нашої Батьківщини. Серед таких відважних борців була талановита письменниця, просвітителька, громадський діяч, мати Лесі Українки – Ольга Косач. Взятий нею псевдонім Олена Пчілка найкраще характеризує її надзвичайну працьовитість і активну участь у найрізноманітніших галузях української культурної та громадської праці.

На жаль, так склалося, що ім'я цієї неординарної письменниці тривалий час залишалося в тіні. Як пише в своїй публікації дослідниця її життя і творчості Л. Дрофань, протягом семи десятиліть «можновладці намагалися зітерти той слід, що полишила ця жінка», не могли пробачити їй безкомпромісності у всьому, що стосувалося України. Її звинувачували в крайньому націоналізмі, антисемітизмі, нависили ярлик буржуазно-ліберальної письменниці. І це за те, що любила свою землю, свій народ, що ніколи не зрікалася цієї любові.

Народилася Олена Пчілка 29 червня 1849 р. у місті Гадячі на Полтавщині. Її батько Петро Драгоманов – дрібний дворянин, юрист і літератор, людина освічена, інтелігентна – розвинув у своїх дітях інтелектуальні інтереси, виховав їх у дусі людяності, демократизму й любові до простого народу. У родині панувала українська мова, українські народні звичаї, обряди.

Початкову освіту Олена Пчілка здобувала вдома під керівництвом батька. Коли дівчинці виповнилося дев'ять років, він помер. Відтоді її освітою опікувався брат Михайло. У 1861 р., за тодішніми звичаями, дівчину віддали в Київський приватний пансіон. Це була одна з найкращих шкіл того часу. Згодом брат залучив сестру до київського товариства «Громада», серед членів якого були композитор Микола Лисенко, письменник Михайло Старицький, етнографи і фольклористи Павло Житецький, Олександр та Софія Русови. Їх об'єднувала любов до української історії, культури, народного побуту, права. Саме тут Олена Пчілка познайомилася з чернігівцем Петром Косачем, студентом права Київського університету. У 1868 р., коли їй виповнилось 19 років, вони одружилися. Цього ж року молода сім'я виїхала на Волинь у місто Звягель (нині Новоград-Волинський), до місця служби чоловіка.

На Волині Олена Пчілка захоплювалася вивченням народного побуту, записувала пісні, збирала зразки вишивок, які пізніше видала окремою книжкою під назвою «Український народний орнамент» (1876). За матеріальної допомоги чоловіка організувала видавництво НТВ (Невеличкий гурток волинський), заснувала невелику громадську бібліотеку тільки з українських книжок (хоча в ті часи українське друковане слово в Російській імперії було заборонене).

У 70-х роках письменниця побувала за кордоном: їздила на зустріч з братом Михайлом – у той час емігрантом. Відвідала Львів, де познайомилася з І. Франком, М. Павликом та іншими галицькими діячами. У 1872 році Олена Пчілка з дочкою Лесею поїхала до Відня, де зустрілася із засновницею жіночого руху в Західній Україні письменницею Наталією Кобринською.

У зв'язку зі службовими призначеннями чоловіка родина Косачів переїхала до Луцька, згодом до Колодяжного Ковельського повіту (1880 р.).

У родині Петра Косача та Олени Пчілки було шестеро дітей – Михайло, Леся (Лариса), Ольга, Микола, Оксана та Ісидора. Батьки багато уваги приділяли гуманітарній освіті дітей – вивченню мов та

літератури, розвивали інтерес до перекладацької роботи. Для того, щоб старші діти Михайло і Леся мали можливість навчатися рідною мовою в українських вчителів, Олена Пчілка на декілька років переїхала з ними до Києва. Помітивши у своїй дочки поетичний хист, Олена допомагала їй розвивати цей талант. Саме тоді почалася літературна творчість Лесі, майбутньої гордості та слави України.

Дбаючи про українську лектуру для своїх дітей, Пчілка у 1882 р. видала в Києві збірник власних перекладів Миколи Гоголя, Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова «Українським дітям». Завдяки їй побачили світ «Співомовки» Степана Руданського, якого таким чином було врятовано від забуття. З 1883 року Олена Пчілка почала друкувати свої вірші та оповідання у львівському журналі «Зоря». Перша збірка поезій «Думки-мережанки» побачила світ у 1886 р. Крім цього, допомагала Михайлу Старицькому видавати й редагувати альманах «Рада», де опублікувала свою поему «Козачка Олена».

На початку 1890-х років Олена Пчілка була вже відомою українською письменницею, її глибоко поважали М. Старицький, М. Лисенко, Л. Глібов. Іван Франко високо цінував прозовий доробок Олени Пчілки, про що написав їй у листі: *«Ви перші і, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючоїся української інтелігенції»*. Одночасно Олена Пчілка брала активну участь в українському жіночому русі. Разом з Н. Кобринською вона видавала жіночий альманах з творів авторок-жінок «Перший вінок», що побачив світ у Львові 1887 р. У ньому Олена Пчілка надрукувала своє оповідання «Товаришки» та поему «Дебора».

У 90-х роках у Києві вона організувала український відділ при російському «Літературно-артистичному товаристві» й влаштовувала там разом з Лисенком і Старицьким літературні вечори. З ініціативи Олени Пчілки було засновано літературне товариство «Плеяда молодих українських літераторів». Письменниця заохочувала літературну молодь перекладати європейську поезію та прозу світових майстрів і дуже пильнувала, щоб ті переклади були найкращими.

Вагомою подією в житті Олени Пчілки, як й інших письменників, її сучасників, було велике національне свято української культури – урочисте відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві в серпні 1903 року. Тут Олена Пчілка зустрілася з М. Коцюбинським,

Панасом Мирним, В. Самійленком, познайомилася з В. Стефаником. Влада заборонила промови українською мовою. Але Олена Пчілка, ставши за кафедру, всупереч забороні, свою промову про історичне значення Котляревського виголосила українською мовою. *«Присутні представники влади просто були спантеличені і десь-то не встигли опам'ятатися й зупинити мене»*, – згадувала Олена Пчілка в автобіографії. Це був мужній протест проти національного гніту в царській Росії.

Пчілка разом з однодумцями неодноразово зверталася до царського уряду з вимогою скасувати заборону друку й викладання у школах українською мовою. У 1905 році вона з громадським діячем, депутатом І. Шрагом їздила в делегації від українства до міністра внутрішніх справ Вітте задля скасування заборони на український друк (Емський указ). Щойно цензурні умови трохи змінилися, у Полтаві почав виходити часопис «Рідний край». На запрошення фундатора журналу М. Дмитрієва Олена Пчілка переїхала в Полтаву, де брала участь у роботі редакційної колегії цього часопису. У тижневику «Рідний край» Олена Пчілка виступала переважно як публіцист, хоча не забувала і про художню творчість.

Значний внесок зробила письменниця в розвиток дитячої літератури. Вона написала збірку оповідань та віршів «Книжка-різдвянка», оперету «Дві чарівниці» на тему зими і весни, п'єси для дитячого театру «Весняний ранок Тарасовий», «Казка зеленого гаю», «Щасливий день Тарасика Кравченка», «Мир миром», «Киселик», «Кобзареві діти», «Без'язикий», «Боротьба» та ін. У 1908 році при «Рідному краї» почав виходити журнал «Молода Україна». Це був перший і єдиний на той час український часопис для дітей на Великій Україні. В ньому друкувалися її власні твори, а також переклади світової класики (Овідій, Міцкевич, Гете, Андерсен).

Великою заслугою Олени Пчілки було те, що вона вперше в Україні розпочала системне вивчення проблем народної етики, моралі, філософії, етнографії, способу життя. Педагог від бога, цільний ідеал непоступливого християнського благочестя, Олена Пчілка так писала про дітей: *«Діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – молода Україна»*.

Початок нового століття приніс Олені Пчілці тяжкі особисті втрати – смерть сина Михайла (1903 р.), чоловіка (1909 р.), Лесі Українки (1913 р.). Після революції 1917 року Олена Пчілка, тоді вже 68-літня жінка, з новим запалом взялася до праці в молодій

Українській державі. Вона запропонувала створити при товаристві «Просвіта» комісію, яка б дбала про дітей, бо *«чи дитина виросте приятелем чи ворогом України, се багато залежить од виховання»*. Вона увійшла до членів Комітету українського національного театру, який відкрив у Києві драматичну українську школу для робітників, курси для режисерів, пересувний мандрівний український театр тощо.

Після того, як визвольні змагання були задушені, Олена Пчілка не злякалася і не піддалася. Вона сміливо й гостро критикувала дії чужої окупаційної влади й закликала селян до рішучої боротьби проти більшовиків. За антибільшовицьку діяльність письменницю хотіли заарештувати, але великими зусиллями вдалося її вирвати з рук НК. Після цього вона змушена була переїхати з Гадяча в Могилів-Подільський до дочки Ізидори.

Наприкінці 1921 року Олені Пчілці дозволили повернутися до Києва, де вона з 1924 року працювала в етнографічній та літературно-історичній комісії Академії наук УРСР. У 1925 році за заслуги в розвитку української літератури, науки та культури її було обрано першою жінкою членом-кореспондентом АН УРСР.

В останні роки життя, коли почалися сталінські репресії проти української інтелігенції, Олена Пчілка зазнала переслідувань. Однієї осінньої ночі в кінці вересня до неї прийшли з ордером на арешт, але письменниця вже лежала, прикута тяжкою хворобою до ліжка, тому арешт не вдався. Хвороба протримала Олену Пчілку в ліжку аж до 4 жовтня 1930 року. Саме тоді славетна діячка української культури пішла з життя.

Пам'ять про видатну письменницю, журналістку, талановитого педагога, лекторку й організатора української молоді, науковця-етнографа, активну громадську діячку, безкомпромісного і самовідданого борця за українську національну справу Олену Пчілку зберігається у назвах вулиць, музеїв, бібліотек.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Зі змісту: *[Про вулицю Олени Пчілки]*. – С. 252.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Пчілки]*. – С. 44.

Мельник І. Галицьке передмістя та південно-східні околиці королівського столичного міста Львова [Текст] / І. Мельник. – Львів: Апріорі, 2012. – 352 с.: 555 іл. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Пчілки]*. – С. 273.

Вулиця ОКСАНИ ПЕТРУСЕНКО – «українського соловейка»

Вулиця знаходиться в Личаківському районі Львова, у місцевості Нове Знесіння. Пролягає від вулиці Касіяна Саковича до вулиці Ковельської, паралельно вулиці Белзькій. Колишні назви: з 1931 до 1936 року – Рівна, з 1936-го – Петрикевича, з 1950-го – Петрусенко. Забудова вулиці – одно-, двоповерхові будинки у стилі конструктивізму 30-х років минулого століття.

Оксана Петрусенко – уславлена співачка, ім'я якої давно вже стало легендою, виразником пісенної душі українського народу – явище воістину унікальне на оперній сцені і концертній естраді 20-30-х років ХХ століття. Її спів не лише дивував і захоплював – він щиро зворушував людей, а крім того, виразність дикції, красивий звук, виняткова музикальність, висока культура виконання творів будь-якого стилю і жанру – ось основні вартості співачки.

Коротким, але яскравим було це життя-спалах. Співачка мала соковите, унікально виразне поставлене від природи сопрано величезного діапазону і яскравий драматичний талант.

Іван Козловський писав, що «їй було характерне специфічне добування голосу: вона співала у високому регістрі практично оголеним звуком, який водночас звучав гарно». І він же: «Що частіше я зустрічав її в останні роки, то більше вражала в ній невідповідність доброї посмішки з сумом, непозбутно застиглим в очах».

Народилася Ксенія Бородавкіна (таке справжнє ім'я та прізвище співачки) 5 лютого 1900 року у Севастополі. Там минули її дитинство та юність. З десяти років дівчинка допомагала родині заробітками в церковному хорі, а з чотирнадцяти – після закінчення школи – почала самостійне життя робітницею на тютюновій фабриці. Дуже рано дівчина навчилася на слух грати на гітарі і акомпанувати собі. З дитинства добре малювала, писала вірші. Уроки вокалу брала у старенького вчителя-українця, потім співала в любительському українському хорі, яким керував Георгій Загало. Усі сольні партії в хорі виконувала Оксана. У неї був чудовий голос чарівного тембру. Водночас дівчина брала участь в аматорському драматичному гуртку. У 1918 році Ксенія вступила до напівпрофесійної трупи С. Глазуренка, у складі якої потрапила на Херсонщину, де її чарівний голос вперше пролунав у наддніпрянських містечках і селах.

Через кілька місяців на афіші Херсонського українського театру з'явився напис: «„Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського. Одарка – Оксана Петрусенко». Сценічний псевдонім було обрано. У цьому імені забриніли обертонами два твори, які стали визначальними у сценічній біографії майбутньої оперної зірки, – «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського і «Наталка Полтавка» М. Лисенка за твором І. Котляревського. Петрусенковою Наталкою вона стала в житті ще до того, як цей образ з'явився на її сценічному шляху. Адже Петрусь – композитор і диригент Петро Бойченко, людина з вищою музичною освітою, знайшов її як дивовижну перлину. Старший за віком, талановитий музикант став не лише її вчителем, а й супутником життя.

Три сезони в трупі Херсонського театру зробили її актрисою. Це були бурхливі й тривожні часи, театр жив на колесах. Уже тоді О. Петрусенко стала улюбленицею глядачів, виступаючи і у виставах, і в концертних програмах. Її найвищим художнім досягненням назавжди залишилося блискуче виконання українських народних пісень. Сріблястий свіжий голос величезного діапазону передавав м'яку задушевність, ліричність і глибокий смуток народних пісень і романсів. Вона володіла великою таємницею повного злиття з пісенним образом, що ставав виразником її душевних переживань і полонив серця слухачів. Безцінними залишилися її записи на платівках народних пісень («В кінці греблі шумлять верби», «Гандзя», «Лугом іду, коня веду», «Ой джигуне, джигуне», «Ой не світи, місяченьку», «Спать мені не хочеться», «Стоїть гора високая»

та ін.), романсів та арій з опер українських композиторів. Її мистецтво приносило слухачам справжню насолоду.

На все життя славетна артистка зберегла у своєму серці любов до Херсонщини. Уже як зірка першої величини, Оксана Петрусенко тепло згадувала свої перші кроки на херсонській сцені, яка стала для неї першим університетом і першою консерваторією. Тому запровадження в Херсоні, де починався її творчий шлях, конкурсу юних вокалістів ім. Оксани Петрусенко є визнанням величчя співачки.

Акторську майстерність О. Петрусенко опанувала під керівництвом провідної актриси Херсонського театру, учениці М. Заньковецької Катерини Лучицької. Вона відпрацьовувала з нею драматичні ролі, а над розвитком голосу та музичних здібностей працював її чоловік. Доброзичливо спрямовував і виховував співачку художній керівник театру, актор і режисер Іван Сагатівський, початок сценічної кар'єри якого був тісно пов'язаний з діяльністю «театру корифеїв» – першого професійного українського театру, що був відкритий в Єлисаветграді у 1882 році. Оксана Петрусенко з повагою ставилася до корифеїв української сцени як до перших своїх вчителів. Вона захоплювалася мистецтвом Марії Заньковецької, вважала зустрічі з нею найважливішими подіями свого життя. Тричі їй поталанило виступати у виставах і з Панасом Саксаганським.

Через кілька років роботи артистки в театрі публіка йшла до нього через ім'я О. Петрусенко. Щоб використати унікальні вокальні можливості співачки, керівники театрів розширювали репертуар за рахунок оперних й опереткових творів, де вона виконувала партії Катерини в опері Аркаса, Гальки в опері Монюшка, Сільви в опереті Кальмана.

П. Саксаганський і старші колеги, усвідомлюючи унікальність обдарування О. Петрусенко, радили їй вчитися. Вона і сама це розуміла – навіть зробила спробу вступити до Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, маючи за плечима п'ять театральних сезонів, чимало зіграних ролей. Але треба було заробляти собі на життя, що відволікало від систематичних занять, та й з'явилися нові обставини. Чоловік Оксани Петро Бойченко, якого вона сприймала радше як батька і вчителя, ніж як коханого, відпускав її у Київ неохоче, а тут взагалі відмовив у матеріальній підтримці. Горда жінка сприйняла це як зраду.

У серці ж жила мрія про палке кохання, яке було сенсом життя її героїнь. І тут на її шляху з'явився молодий красень, заворожив

солодкими словами, і вона, переплутавши життєву прозу з театральною романтикою, не вагаючись, відкрила йому душу, повірила. Розчарування настало швидко. Вона розірвала стосунки з недостойним коханцем, кинула інститут після першого року навчання, бо чекала з хвилюванням важливої події, яка і сталася в січні 1925 року. Оксана Петрусенко народила хлопчика, якого назвала Володимиром. Коли дитині виповнилося два місяці, мати вже була театальною актрисою і як актриса вона відчувала себе впевнено, але як співачка – прагнула до більшого. Її вабила оперна сцена. Однак до складу Харківського оперного театру, на той час столичного, її не зарахували. Після цього двічі відмовлялась від запрошень Саратовської опери.

У грудні 1927 року у виставі «Черевички» П. Чайковського на сцені Казанського театру опери та балету дебютувала нова оперна співачка Оксана Петрусенко. І хоча у неї не було оперного репертуару, вона швидко з цим впоралася завдяки надзвичайній працездатності, абсолютному слуху, музичній пам'яті. За два сезони у Казані (паралельно вона кілька місяців виступала на сцені Бакинської опери) Петрусенко підготувала багато провідних партій. Деякі з них, наприклад, Ярославна у «Князі Ігорі» О. Бородіна, Оксана у «Черевичках» П. Чайковського, на довгі роки залишилися окрасою її репертуару. Незабаром вона стала улюбленицею казанської публіки, як і всюди, де їй доводилося виступати.

У Казанському театрі Оксана Петрусенко зустріла своє нове кохання. Її партнером по сцені, а невдовзі й чоловіком став тенор Василь Москаленко. З ним вона перейшла у Свердловську оперу. Два сезони у цьому колективі остаточно підтвердили її величезні можливості як провідної оперної співачки з різноманітним репертуаром. Вона однаково добре виконувала і ліричні партії (Маргарита у «Фаусті» чи Недда у «Паяцах»), і лірико-колоратурні (Марфа у «Царевій нареченій»), і лірико-драматичні (Аїда і Тоска в однойменних операх Верді та Пуччіні).

Російський період блискучої оперної кар'єри співачки завершився трирічним перебуванням у складі новоствореного театру у Самарі. Там Петрусенко зустрілася з режисером Київської опери В. Бобровим. Дізнавшись про палке бажання Оксани повернутися в Україну, він посприяв тому, щоб подружжя переїхало до Києва. У серпні 1934 року обоє були зараховані до складу столичної опери.

Патріотизм і новаторство співачки не могли не бути відзначеними. Але це був час, коли більшовицький терор в Україні відбирав у творчої інтелігенції притаманні їй вільнодумство, самодостатність, почуття власної гідності, сіяв страх. Частими були анонімки, наклепи, політична і духовна аморальність. Тож дорога Оксани Петрусенко хоч і була тріумфальною, та все ж не без драм: не раз вона впадала у відчай, перебувала на межі життя і смерті.

Однією з перших на шляху до творчого безсмертя співачки була партія Одарки в опері «Запорожець за Дунаєм». Цим образом вона перекреслила всі хуторянські традиції, втіливши не сварливу грубу бабу, а гарячу, привабливу молоду дружину задунайського козака Івана Карася. Коли в 1936 році у Москві під час Декади української літератури і мистецтва у Большому театрі давали цю оперу, після виконання Оксаною пісні Одарки («Ой, казала мені мати...») в залі почало робитися щось неймовірне. Вистава була зупинена. Співати «на біс» у Большому не дозволялося, але очевидця, Ніна Скоробагатько, згадує: *«До пульту В. Йориша хтось підійшов, прошепотів кілька слів – і диригент, порушивши традицію, махнув паличкою, дав знак оркестру знову починати пісню Одарки. Петрусенко повторила її з не меншим успіхом»*. Фурор, який тоді мала Оксана Петрусенко, не можна було ні з чим порівняти. Вона стала для москвичів справжнім відкриттям.

Останні роки життя співачку наполегливо запрошували в Москву, але, на відміну від інших українських артистів (Бела Руденко, Іван Козловський) вона відмовилася залишити Україну.

Їй аплодував, а потім і приймав, розмовляючи довше за призначене, сам Сталін. За іронією долі, не вона йому, а він подарував їй своє фото з написом, по-дружньому назвавши «товаришем Оксаною». Саме тоді Оксані Петрусенко було присвоєно звання заслуженої артистки УРСР, в 1936 році нагороджено орденом «Знак пошани», наприкінці 1939 року присвоєно звання народної артистки УРСР.

Провідна солістка Оксана Петрусенко співала в Київській опері до самої своєї раптової і загадкової смерті, що сталася в липні 1940 року. Ці шість київських років – це роки її тріумфу і слави, роки народження легенди і становлення міфу примадонни.

Саме на сцені Київської опери Оксана Петрусенко завоювала спочатку всесоюзну, а потім і світову славу. Працювала з видатними співаками того часу: Марією Литвиненко-Вольгемут, Зоєю Гайдай,

Олександром Ропською, Михайлом Донцем, Іваном Паторжинським, Михайлом Гришком та іншими. Вона не лише гідно влилась у цей колектив титанів вокалу, але й посіла в ньому особливе місце.

«Оксана Петрусенко не просто виходила на сцену співати: вона йшла сказати людям щось найсокровенніше, найдорожче, йшла віддати їм своє серце. Вона жила піснею і вміла передати її первозданну красу і силу. Часом здавалося, що це не людський голос звучить, а вирує неподоланна стихія, яка захоплює всі ваші думки, обіймає душу і кудись нестримно несе на своїх крилах. Ця стихія ніби роздирає і саму співачку. Нечуваний темперамент, високе творче горіння, натхнення великого художника завжди полонили в ній. В її безмежно чарівному голосі було стільки життя з усіма його барвами, стільки сили і мужності, що не піддатися його своєрідній красі було неможливо».

ЛІТЕРАТУРА

Громов С. Імена видатних людей у вулицях Львова [Текст] / С. Громов. – Львів: Українські технології, 2001. – 172 с. – Із змісту: [Про вулицю Оксани Петрусенко]. – С. 100.

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: [Про вулицю Оксани Петрусенко]. – С. 146.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: [Про вулицю Оксани Петрусенко]. – С. 47.

Вулиця РОКСОЛЯНИ – славетної українки

Вулиця Роксоляни знаходиться у Залізничному районі Львова, місцевість Левандівка. Сполучає вулиці Широку і Калнишевського. З 1957 до 1974 року мала назву Новозаводська, з 1974 до 1992 – Горелова. Ім'я славної українки, дружини турецького султана Роксолани-Насті Лісовської отримала 1992 р. Забудова – двоповерхові бараки 50-х років та п'яти-дев'ятиповерхові будинки 70-х, п'ятиповерхові 80-х років минулого століття.

Дивовижна доля української дівчини, яка стала дружиною султана Сулеймана Великого, й донині привертає увагу істориків, митців. Образ Роксолани, за яким стоїть реальна жінка незвичайної долі, сприймається по-різному. Павло Загребельний, який написав про султаншу роман «Роксолана», на запитання «Як Роксолана допомагала Україні через Сулеймана?» в одному з інтерв'ю відповів: «Ніяк. Почитайте історію Грушевського... Не потрібно тішити

себе ілюзіями. Вона просто боролася за себе як за особистість... Я ж не став би називати її національною гордістю. Її життєвий шлях і досягнення – це її особиста гордість».

Проте в сучасній українській традиції її ім'я входить до переліку імен найвідоміших жінок давньої та сучасної України. Хто вона, Роксолана, насправді? Відомості про походження дуже скупі, та й ті час до часу піддаються сумнівам. Її особистість і життя оплутані таким неймовірним плетивом домислів, а реальних фактів так мало, що часом губишся в здогадках, де ж закінчується правда і починається вигадка.

Настя Лісовська була донькою священника з галицького міста Рогатина. Народилася у 1505 або 1506 році. Прийнято вважати, що між 1518 і 1520 роками була захоплена в полон. Але в архівних записах султанського гарему дата інша – 1515-1516 роки. Тобто Роксолану захопили в 9-11-річному віці. Така практика була звичною у кримських татар: маленьких дівчат було значно легше привчити до східних традицій. У першій половині XVI ст. турки разом з підвладними їм татарами нещадно грабували території південно-східної Європи. «Священна» війна мусульман за свою віру мала на

меті поневолення християн і виправдовувала будь-які злодіяння. У 1512 р. хвиля спустошливих набігів докотилася і до сучасної Західної України. Історики вважають, що в цьому нападі брала участь армія чисельністю 25 тис. осіб. Загарбники пройшли від пониззя Дніпра до Карпат. Розорення і горе, принесені ними, були такі великі, що дотепер існують у фольклорі. Через всю Україну тяглися сумні дороги невольників – у кримське місто Кафу (сучасна Феодосія), на найбільший ринок рабів, а потім через море в Туреччину. За версією сучасника Роксолани Михайла Литвина, її полонили кримські татари. Імовірно, була продана на жіночому невольничому ринку Аврат Пазари в Стамбулі. Можливо, її обрала Хафса Султан, султанова мати, або візир Ібрагім-паша, який пізніше їй подарував її Сулейману, в гаремі якого вона посіла спочатку скромне місце рукодільниці.

Таке лихо спіткало тисячі, десятки тисяч дівчат, розсіяло їх по всьому Сходу. Але в історії, і не тільки Османської імперії, залишилася одна – Роксолана (італ. *la Rossa*, «русинка»). Роксоланами або роксанами у давнину називали сарматські племена, що в II-IV століттях н. е. кочували у степах між Дніпром і Доном. У середньовіччі багато хто вважав їх прабатьками слов'ян. До того ж з VI століття до н. е. на березі Дністровського лиману існувало античне місто Роксолана. За султаншею ім'я закріпилося завдяки донесенням західних послів при дворі султана, присвяченим особисто їй. А що вперше про українку в османському палаці стало відомо власне з європейських джерел, то це ім'я утвердилось й у вітчизняній історичній і літературній традиції.

Сулейман I Пишний, син Селіма I Грізного, був одним з найвідоміших османських султанів. В Європі його звали Пишний, в Османській імперії – Кануні (Законодавець) – за створення законів, спрямованих на захист інтересів феодалів, закріплення селян за їхніми земельними ділянками, які належали поміщикам. Фактично це було введення кріпосного права. Наложниця Роксолана стала великим коханням султана. Сулейман присвячував їй свою любовну поезію (писав під псевдонімом Мухіббі). У гаремі, званому Бабус-сааде, тобто «Брами блаженства», Роксолані дали ім'я Гюррем, перською – радість. Вона стала четвертою, улюбленою дружиною Сулеймана. Шлюб та гучне весілля відбулися в 1530 році. Султан призначив їй посаг у 5 тисяч золотих і спеціально для неї запровадив титул хасекі султан (осман. «султана, особисто відзначена султаном»), другий за значимістю в гаремі після валіде – його матері.

Роксолана народила султану шістьох дітей – п'ятьох синів, першого в 15 років, і доньку Міхрімах. За переказами, Сулейман найбільше любив свою дочку. У 1539 році її видали заміж за Рустем-пашу, який 1544 року став великим візирем. Сулейман збудував на честь доньки мечеть. З-поміж синів батька пережив лише Селім. Інші загинули в боротьбі за трон. Сучасники Роксолани описували її скоріше як милу, ніж вродливу. Венеціанський посол Бернардо Наваджеро у 1553 році говорив: «Його величність султан так сильно кохає Роксолану, що в османській династії ще не було жінки, яка б тішилася більшою повагою. Кажуть, у неї милий, скромний вигляд, і вона дуже добре знає натуру Великого володаря». Ще один венеціанський посол, Доменіко Тревізано, вважав, що Роксолана молода, але не красива, а стамбульський люд вважає її за відьму.

З початку правління Роксолани розпочався період, який історики називають правлінням привілейованих жінок, правлінням султан або жіночим султанатом – періодом впливу дружин султанів на своїх чоловіків (друга половина XVI – перша половина XVII століття). Як стверджує Омар Дерменджі, автор перекладу «Роксолани» П. Загребельного турецькою, який перевидають на батьківщині султанів ледь не щороку, у турецьких архівах є згадки про благодійність султани. З її ім'ям пов'язано спорудження багатьох історичних пам'яток: у Стамбулі – комплексу біля жіночого невідільничого ринку Аврат Пазари (мечеть Гасекі Джамі, лікарня для жінок, дві медресе, початкова школа, супова кухня і фонтан), лазень (хамамів) біля мечеті Айя-Софія та в дільниці Єгюділер; в Едірне – мечеті, караван-сараю та фонтанів; в Єрусалимі – водоканалу, мечеті, притулку для прочан, супової кухні Хасекі Султан Імарет, караван-сараю; у Мецці – супової кухні біля Кааби; у Медіні – супової кухні. Збереглося багато дарчих листів Сулеймана для Гюррем, а також кілька закладних грамот на добродійні фундації, створені нею. За відсутності чоловіка перебудувала Топкапу, та так, що султан після повернення не впізнав свій палац.

Роксолана виявилася ще й вельми практичною султаншею. Щоб поповнити скарбницю, вона розпорядилася відкрити в європейському кварталі і в портових районах Стамбула винні крамниці, які швидко почали приносити шалені прибутки, поглибила бухту Золотий Ріг, реконструювала причали в Галаті, куди незабаром почали підходити великотоннажні судна з товарами з усього світу. Це забезпечило швидке зростання торгових рядів Стамбула та солідний прибуток.

Жінка-загадка померла 18 квітня 1558 року (за іншими версіями – 1561 або 1563 року) на руках власного чоловіка з усмішкою на вустах. Сулейман, стоячи на колінах перед її ложем, ще довго плакав. Дружину султан пережив лише на п'ять років, встигнувши звести їй мавзолей поруч з мечеттю Сулейманіє Джамі, яку Роксолана збудувала на його честь. Ні до, ні після неї жодна жінка не удостоювалася такої честі від династії Османів.

Деякі історики вважають, що Роксолана піклувалася і про свою батьківщину, нібито вона докладала зусиль для звільнення своїх співвітчизників, запобігала набігам татар. Однак відомо, що татари, як і раніше, здійснювали щорічні набіги на територію, з якої походила Роксолана, забирали полонених. Під час одного з таких походів зруйнували Запорізьку Січ, і козаки були змушені звернутися по допомогу до російського царя Івана Грозного. Тоді ж уперше за наказом Сулеймана було впроваджено мито для християнських паломників, які прямували до Храму Гробу Господнього в Єрусалимі, а на ці кошти була побудована мечеть. Хоча ймовірно, що як дружина султана Роксолана сприяла безпечному перебуванню в Стамбулі Дмитра «Байди» Вишневецького у 1553-1554 роках. Хоча це не завадило її сину султану Селіму II кількома роками пізніше, у 1563-му, скинути Вишневецького з башти на гак.

Життя та діяльність Роксолани привернули увагу численних митців – письменників, живописців та композиторів, які присвятили їй чимало творів. Про султану Гюррем написано декілька романів та десятки історичних досліджень різними мовами. Вперше про неї повідомив Ніколас де Моффан у памфлеті про вбивство шехзаде Мустафи. Фламандський письменник і дипломат Ож'є Гіслен де Бусбек в «Турецьких листах» (1581) перший представив Роксолану як чаклунку, інтриганку та авантюристку, яка керувала на власний розсуд справами в державі Османів. До речі, до 1595 року вийшло ще три видання «Листів», а в XVII ст. вони перевидавалися ще 12 разів, з'явилися також переклади цього твору чеською, німецькою, фламандською, французькою, іспанською та англійською мовами. У наступні два століття через часті війни з Османською імперією історія Гюррем в європейських країнах здебільшого переосмислювалася як перемога розумної європейської дівчини над силою деспотичного азіата і таким чином послужила темою численних драматичних або пригодницьких творів. Австрійський сходовознавець Йозеф фон Гаммер-Пургшталь в «Історії Османської

імперії» продовжив Бусбекові звинувачення Роксолани у зловживанні владою, але оскільки знав про її походження з Рогатина, що належав тоді до Австрійської імперії, то висловив прихильність до талантів своєї співвітчизниці, і навіть зробив з неї символ, що віщував падіння Османської імперії від рук росіян. У турецькій літературі Роксолана трактується переважно як пристрасна жінка, яка прагнула влади.

Її образ висвітлюється в памфлеті литовського письменника і дипломата Михайла Литвина «Про звичаї татар, литовців і московитян»; трагедії французького письменника Габрієля Бунена «Султана»; ілюстрованій праці французького письменника Жан-Жака Буассара «Життя і портрети турецьких султанів, перських князів та інших славних героїв і героїнь, від Османа до Мухаммеда II», де Роксолана отримала негативну оцінку; трагедії італійського письменника Просперо Бонареллі делла Ровере «Сулейман»; поемі польського письменника Самуеля Твардовського «Велике посольство»; п'єсі французького письменника Жана Мере «Великий і останній Сулейман, або Смерть Мустафи»; трагікомедії французького письменника Жана Демаре де Сен-Сорлена «Роксана»; трагедії французького драматурга Жана Расіна «Баязет»; п'єсі французького письменника Франсуа Белена «Мустафа та Зеангір»; трагедії німецького драматурга Готгольда Лессінга «Джихангір, або Відмова від трону»; водевілі французького драматурга Шарля Фавара «Сулейман, або Три султани»; драмі німецького письменника Християна Вейса «Мустафа та Зеангір»; поемі польського поета Мавриція Гославського «Поділля»; драмі у віршах російського письменника Нестора Кукольника «Роксолана», в якій Роксолана зображена інтриганкою. І це ще далеко не повний перелік.

В Україні про неї написані драма Гната Якимовича «Роксоляна»; історична повість Михайла Орловського «Роксолана або Анастасія Лісовська»; історична праця Агатангела Кримського «Історія Туреччини», в якій Роксолані відведено 13 сторінок (султані Кримський дав суперечливу характеристику: розвинув оцінки Ож'є Гіслена де Бусбека про руйнівні наслідки її дій для Османської імперії, представив Гюррем лише одним із прикладів невільницьких доль, про які співалося в українських думах, а наостанок назвав її і Сулеймана «дикими мусульманськими фанатиками»); повість Осипа Назарука «Роксоляна»; оповідання для дітей Антіна Лотоцького «Роксоляна. Історичне оповідання з XVI століття»; роман Миколи Лазорського «Степова квітка»; літературно-історична стаття Ірини

Книш «Імператорська кар'єра Анастазії Лісовської»; нарис Юрія Колесниченка «Султанка з Рогатина»; історична повість Сергія Плачинди «Неопалима купина»; поема Любові Забашти «Роксоляна. Дівчина з Рогатина» та ін. Та найзначнішим художнім втіленням цієї історичної постаті в українській літературі став роман Павла Загребельного «Роксолана» (1980). Фундаментальний, добре побудований твір, написаний вправною рукою прозаїка-професіонала, здобув велику популярність у читачів. Глибоке опрацювання історичного матеріалу, проникнення в суть епохи, панівної ідеології дали змогу авторові уникнути прикрих помилок, якими рясніють твори на «орієнтальні» теми багатьох європейських письменників, зокрема й українських.

Про Роксолану написано багато музичних творів у різних жанрах – від опер («Роксоляна» Дениса Січинського, 1908) до пісень («Пісня Роксолани» у виконанні Оксани Білозір, 2001). Про неї знято кілька телесеріалів: український «Роксолана» з Ольгою Сумською в головній ролі (1996-2003), турецькі «Хюррем Султан» (2003) та «Величне століття. Роксолана» (2011–2014), низку документальних фільмів («Роксолана: кривавий шлях до престолу», 2008; «Роксолана», 2012-2013) та ін.

Незважаючи на приписувані звинувачення й гріхи, Роксолана втілює нескореність вільної духом людини, спроможність стати на бій супроти долі й перемогти. Ця незвичайна жінка зуміла сама утвердитись в історії. Для нас вона – символ непереможності духу. Немає підстав створювати з неї символ українського патріотизму, але й соромитися такої землячки не слід. І добре, що в пам'ять про неї поставили монумент у Рогатині, хоча й чинився ідеологічний спротив. Ще у 1989 р., студент архітектури Юрій Курець ініціював спорудження в Рогатині пам'ятника Роксолані. Гроші збирали з відусіль, та лише через десять років створена львівським митцем Романом Романовичем скульптура на високому п'єдесталі постала на центральному майдані міста, теж названому іменем Роксолани.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Зі змісту: [Про вулицю Роксоляни]. – С. 391.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: [Про вулицю Роксоляни]. – С. 52.

Вулиця СЛОБОДІВНИ – яка «не грала, а жила на сцені»

Це невеличка вулиця, що сполучає вулиці Крушельницьких і Грицяя. З'явилася у 1993 році.

Серед жінок Західної України, що працювали на ниві культури наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, помітне місце посідала талановита актриса, здібна письменниця, активна громадська діячка Марія Слободівна. Її ім'я не сходило з театральних афіш, зі сторінок періодики. Тепло відгукувалися про неї і шанувальники, і вимогливі критики. Марія Крушельницька (дівоче прізвище – Слобода, псевдоніми і криптоніми – Слободівна, Марія Слободівна, Марія Степанівна, Слобода-Крушельницька Марія, М. С., М.) народилася 8 грудня 1876 року у невеличкому селі Ульгівка колишнього Рава-Руського повіту на Галичині в сім'ї Степана Слободи – поштового службовця, згодом – музиканта в театрі товариства «Руська Бесіда». Дівчинку віддали вчитися до Львова, де вона й здобула середню освіту. З 1893 року грала в українському театрі товариства «Руська Бесіда», де ставили «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого, «Чесць» Г. Зудермана, «Кам'яна душа» і «Учитель» І. Франка, «Перехитрили» М. Кропивницького та інші п'єси.

Марія Слободівна почала свою театральну діяльність з невеличких ролей, але вже з перших виступів її талант привернув увагу публіки і театральної критики. 1893-1905 роки були роками величезного успіху й слави Слободівни. Вона стала улюбленицею публіки, за короткий час перебування на сцені створила низку

правдивих і зворушливих образів. Серед них Софія («Безталанна» І. Тобілевича), Маруся («Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці...» М. Старицького), Анна («Украдене щастя» І. Франка), Мотруна («Хата за селом» І. Крашевського), Онисія («Влада темряви» Л. Толстого), Юдита («Урієль Акоста» К. Гуцкова) та багато інших.

Вона об'їздила всю Галичину, з театром товариства «Руська Бесіда» гастролювала в Польщі. У 1899 році, як вказано в її неопублікованому рукописі, сама написала п'єсу на три дії «Мачуха». У 1901 році в друкарні товариства «Руська Бесіда» опублікувала збірку «І хто ж вона була?», куди увійшли оповідання «І хто ж вона була?», «Прощання», «Хвилі туги», «Поезія молодих її літ», «Штука». Друкувалася в газетах «Буковина» та «Діло», альманахах, у «Літературно-науковому вістнику», журналах «Нові шляхи», «Нова хата». Брала участь у виданні читанок, організації театральних гуртків та культурно-освітніх закладів. У 1901 році Марія Слободівна вийшла заміж за відомого західноукраїнського письменника, педагога, видавця і громадського діяча Антіна Крушельницького, який знайшов в її особі вірну подругу і дружину, рідну за духом і життєвими переконаннями. Вона назавжди залишила сцену й усе життя присвятила сім'ї, вихованню трьох синів, Богдана, Івана, Тараса, та доньки Володимири.

Доля сім'ї Крушельницьких склалася трагічно. У травні 1934 року Марія Слободівна з чоловіком і дітьми переїхала до Харкова. Продовжувала писати, виступала в періодичній пресі на педагогічні теми. Того ж року після арешту членів її родини і страти в грудні її синів Івана й Тараса тяжко захворіла. 28 серпня 1935 року померла в одній із лікарень Харкова від хвороби серця. Двома роками пізніше були розстріляні її чоловік Антін і діти Богдан та Володимира.

Актриса залишила помітний слід не лише в театрі, а й в літературі, хоч не вважала літературну творчість своїм покликанням. Вона пропагувала ідеї емансипації жінок. Зокрема, в альманасі «Жіноча доля» (Коломия, 1928) опублікувала статтю «Нова жінка», в якій виклала свої думки про новий тип жінки-українки. Написала драму «Вона» (нагороджену 4-ю премією на конкурсі Виділу Краєвого в 1911 р.) та надрукувала низку нарисів, що вийшли окремою збіркою. У творі «З думок», зокрема, вона писала: *«На дні душі в мене криються скарби. Неоціненні. Я бережу їх на дні душі, бо*

тільки тоді вони мої, тоді їх блиск радує мої очі і гріє серце серед холоду щоденного життя».

Марія Слободівна була людиною цілісного характеру, великого розуму, глибокої душі й сильних пристрастей. Менш за все вона думала про примарний успіх. Вперто працюючи над собою, з кожним роком удосконалювала свою майстерність, з блиском виконувала найскладніші ролі. Вона не грала, а жила на сцені. Жила життям своїх героїнь, повністю перевтілюючись у світ їхніх думок і почувань. Вона дивилася на світ очима, повними волі і таланту, любові до життя і людської гідності...

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Марії Слободівни]*. – С. 230.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Марії Слободівни]*. – С. 57.

Мельник І. Галицьке передмістя та південно-східні околиці королівського столичного міста Львова [Текст] / І. Мельник. – Львів: Апріорі, 2012. – 352 с.: 555 іл. – Із змісту: *[Про вулицю Марії Слободівни]*. – С. 252.

Вулиця ОЛЕНИ СТЕПАНІВНИ – жінки, яка «жила для України і служила Україні»

Названа у 1991 році на честь першої в світі жінки-офіцера, громадсько-політичної діячки і науковця Олени Степанів, з'єднує площу Князя Святослава з вулицею Залізничною. З 1895 до 1946 року називалася Кордецького – на честь Августина Кордецького (1603-1673), настоятеля Ясногірського монастиря в польському місті Ченстохова, який обороняв його від шведських військ. За польських часів у житловому будинку № 6 містилися перші польські заклади чищення й консервації жалюзі для магазинів; у будинку № 13 знаходилася загальноосвітня змішана школа ім. Кордецького; у будинку № 23 містилася славнозвісна українська кондитерська фабрика «Фортуна Нова» Климентини Авдикович, на місці якої у 70-ті роки минулого століття було споруджено п'ятиповерховий житловий будинок; у будинку № 41 була друкарня тижневика «Неділя» (сьогодні цього будинку немає). Після Другої світової війни вулиця мала назву Ленінградська. У 50-х роках на вулиці в житловому будинку № 19 був магазин емальованих виробів Фельденгарта; знаходилася середня школа № 56, на місці якої зараз функціонує Львівська українська гуманітарна гімназія; у будинку № 45 знаходився

електротехнічний завод «Контакт», на місці якого на початку 60-х років було збудовано завод «Електрон».

Вулиця забудована у стилях класицизму 30-х років минулого століття. У 60-70-х роках минулого століття її змінила промислова забудова.

Серед славетних українок постать Олени Степанів – непересічна. Ще за життя її визнано національною героїнею. «Якби я мав таких воїнів, як ця відважна дівчина, моя армія була б непереможною», – сказав свого часу цісар Франц Йосиф про 23-річну українку, студентку Львівського університету О. Степанів. На початку ХХ століття її ім'я було на шпальтах швейцарських, австрійських, німецьких, скандинавських, російських газет та часописів. Повернення Олени до рідного краю з Ташкента, де вона у 1915-1917 рр. перебувала у російському полоні, перетворилося у велику пропаганду української незалежницької ідеї: шлях лежав через Фінляндію, Швецію, де відбулась її зустріч з відомим мандрівником, географом і дослідником Центральної Азії Свенем Гедіном, Німеччину, Австрію. На кожній станції у Фінляндії поїзд обступали жінки, фотографувалися з нею. З таким же теплом приймали її шведські жінки, були численні фото в газетах. Зі шведської преси слава перенеслася в норвезьку жіночу пресу. Справжнім дивом для них була жінка-воjak, і не просто воjak, а воjak за ідею, за українську незалежну ідею. Фінські жінки, країна яких була поневолена Росією, подарували молоденькій підхорунжій гострий ніж-фінку – символ їхньої боротьби з російськими поневолювачами.

Олена Степанів народилася 7 грудня 1892 р. у мальовничому українському селі Вишнівчик на Перемишлянщині у родині

священника. Дитинство дівчини минуло серед мальовничої природи села, яке розкинулося по обидва береги Золотої Липи. У селі діяли церковне братство, засноване отцем Іваном Степанівим, філія страхового товариства «Дністер», церковна крамниця, читальня «Просвіти». Після закінчення сільської школи О. Степанів навчалась в учительській семінарії, згодом екстерном (бо заробляла репетиторством), закінчила гімназію і в 1911 р. вступила до Львівського університету. Брала активну участь у русі шкільної та студентської молоді: очолювала чоту «Сокілок» у відомому українському спортивному товаристві «Сокіл», згодом – жіночу групу товариства «Січові стрільці», що об'єднувала ремісничу та робітничу молодь.

Коли навчання в університеті перервала Перша світова війна, Олена вступила до легіону Українських січових стрільців. Великим патріотичним поривом була охоплена тоді гімназійна та студентська молодь. Олена та її брат Ананій (у 1919 році загинув під Жидачевом у боротьбі з більшовиками) залишили серед воєнного хаосу засмучених батьків і разом з іншими юними, талановитими молодими людьми пішли виконувати свій обов'язок.

Львівська і віденська преса писала про дівчину-вояка, що покинула затишну батьківську домівку, пожертвувала молодими роками і пішла захищати рідну землю. За бойові заслуги її нагородили срібною медаллю «За хоробрість». Ще більшої популярності дівчина набула після бою на горі Маківці. Про неї складали пісні, для багатьох воїнів вона стала духовним орієнтиром, який уособлював рідний дім, кохану, Батьківщину – усе святе і найдорожче, заради чого вони складали голови на полі бою.

29 травня 1915 року під час бою під Лисовичами на Болахівщині дівчина потрапила до російського полону. Її повезли у далекий Ташкент тим важким і довгим етапом, який свого часу долав Тарас Шевченко. Вона пізнала на собі поетову Хресну дорогу, побачила холодні мури Орської фортеці: *«Я була певна, що не верну до Галичини, тим паче, що деякі російські офіцери казали, що мене треба повісити»*. Голова Світової федерації українських жіночих організацій у Канаді пані О. Залізняк писала про неї: *«Один вищий австрійський офіцер, німець, що вернув з Ташкенту до Відня, дуже хвалив нашу землячку за її розум та вміння обходитися з людьми. Задля тих прикмет шанують та поважають Степанівну не лише австрійські полонені офіцери, а й московські власті. Той сам офіцер*

оповідав, що москалі дуже стережуть Степанівну, більше, як офіцерів мужчин, бо кажуть, що мужчини ішли на війну з обов'язку, з примусу, а дівчина, що пішла добровільно проти Росії, мусить бути справжнім її ворогом».

Інформація про полон набула широкого розголосу не тільки в українській, а й у європейській та російській пресі. Для чоловіків полон – це нормальне, закономірне явище. Жінка у полоні – це феномен з усіма можливими драматичними і трагічними наслідками. Стараннями німецької сестри милосердя графині Горн і полковника Пішелі Олену Степанів вдалося вирвати з полону.

1 листопада 1918 року відбувся Листопадовий зрив. Рішуче налаштовані українці взяли владу і проголосили створення Західно-Української Народної Республіки. На руїнах Австро-Угорської імперії постала нова держава. Претензії на Галичину заявили поляки. Для оборони ЗУНР організувалася армія, ядром якої став уже вишколений у боях легіон УСС. Так створилася Українська Галицька армія (УГА), в яку тут же вступила Олена Степанів. Як уже бойовому офіцеру їй надали звання чотаря. У складі 4-ї Золочівської бригади дівчина брала участь у боях. Пройшла бойовий шлях чотаря УГА від Львова до Старокостянтинова. Під час відступу Олена захворіла на сипний тиф, який тисячами косив молодих вояків. Її демобілізували. У подільському чотирикутнику смерті хвору Олену врятував лікар УГА Степан Гайдучок.

Олена Степанів була референтом преси в Державному секретаріаті закордонних справ ЗУНР, пресовим референтом Міністерства закордонних справ УНР у Кам'янці-Подільському, де закінчила університет. У 1919 році з дипломатичною делегацією відбула до Відня. У Віденському університеті німецькою мовою захистила докторську дисертацію «Розподіл і розвиток суспільства в старій Русі до половини XIII ст.». Там, в Австрії, у 1920 році, сталася ще одна важлива подія в особистому житті Олени: вона побралася з полковником січових стрільців Романом Дашкевичем. Відтак подружжя повернулося до Львова.

Тут Олена утверджується як науковець, стає членом НТШ, відомою громадською діячкою. Розкривається її талант педагога: з успіхом читає лекції на педагогічних курсах у Львові та Варшаві. У період існування Українського таємного університету вона викладала географію на філософському факультеті, працювала в гімназії сестер

василіанок. У душах своїх вихованок вона залишилася ідеалом краси, відваги, справедливості.

13 грудня 1926 року у подружжя народився син Ярослав, який став визначним українським істориком, археографом. Він згадував: *«У нас дома, у Львові, в п'ятому помешканні на вул. Пісковій, 7, у великій кімнаті, висіли на стіні три олійні картини. Перша: портрет мами у білому капелюшку від сонця, тепер званому панамкою, – сіро-голубі очі, темно-синя блузка з фантазійною пташкою на вилозі коміра. Друга: вид на розпечений сонцем жовтий саманний барак з жіночою постаттю – мамою – біля дверей. Третя: город, засипаний великими червоними, дуже червоними квітами...»*

...Для українського народу моя мати – не боюся цього сказати – національна героїня. Для мене ж вона, у першу чергу, мати і перший провідник через життя, життя нелегке і навіть трагічне, у першу чергу – саме для неї самої. Вертатися до цих подій не лише важко, але й дуже боляче...».

Повним драматизму було життя Олени Степанів-Дашкевич за часів німецької та більшовицької окупації. По лінії «Червоного хреста» вона допомагала радянським військовополоненим, та окремі з них з приходом радянської влади, рятуючи себе, свідчили проти неї. На пропозицію товаришів податися в еміграцію відповіла: «Я залишаюся зі своїм народом». Звучить пафосно. І – виключно. Над нею постійно висів дамоклів меч державної загрози: російської, польської, радянської. Вони всі намагалися позбавити її Батьківщини. Їм це частково вдавалося. Але не вдавалося позбавити бажання бачити цю Батьківщину вільною. І рідною, як матір.

У 1944 році О. Степанів очолила відділ економічної географії у Львівському відділенні Інституту економіки Академії наук, була доцентом Львівського університету та Інституту радянської торгівлі. Але провокаційне вбивство у Львові письменника Ярослава Галана стимулювало одну з найбільших хвиль комуністичного терору щодо української інтелігенції. Органи МДБ сфабрикували і на Олену Степанів «дело» за статтею 54-1 «а» – «измена Родине». «Особое совещание» (сумнозвісна «трійка»), яке тисячами штампувало вирoki для своїх жертв, винесло постанову: «Степанив Елену Ивановну за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и пропаганду националистических идей через печать заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на десять лет, считая срок с 29 декабря 1949 г. Имущество конфисковать». Доказів її вини не

було. І, мабуть, тому капітан Львівського управління МДБ Костянтин Солоп намагався вибити ці «докази» зі сина, домагаючись від нього свідчень проти рідної матері. Не вдалося.

Засудженій тоді було 57 років. Її послали на найважчі роботи: копати, сушити, носити торф, який, як відомо, є канцерогенним, і це фатально відбилось на її здоров'ї. У рідкісні вільні хвилини вона займалася алгеброю та вищою математикою. Олена Степанів була дуже ерудованою людиною: знала три європейські мови, пробувала вивчати також східні – арабську, санскрит, цікавилася філософією, любила літературу, пристрасно захоплювалася кінематографом.

З безпросвітньої Мордовії Олену Степанів було звільнено у 1956 р. Згодом напівлегально вона поселилася у винайнятому помешканні в приватному будинку на околиці Львова. Контактувала зі старими друзями, колишніми учнями, вела широке листування, зокрема закордонне. Прекрасно знала Львів, його пам'ятки та своєрідні закутки. Здійснила дві мандрівки Галичиною.

Безнадійна хвороба не залишила шансів: 11 липня 1963 року Олени Степанів не стало. Похорон був, як на тамті нелегкі часи, величавий і нагадував маніфестацію. Через кілька місяців по її смерті ломами розбили двері будиночка і силою підселили туди людей. Це так, для «опіки» – вже синові, а не матері.

«...Немає бо сумніву, що на плечі найближчого покоління Доля поклала страшний тягар бути бойовим авангардом тих, які в ім'я Христа вестимуть бій проти темних сил, з-під різних знаків. В ім'я нашої Правди, якою має бути правда розіп'ятого, в ім'я вічного Києва», – так писав Дмитро Донцов у статті «Від містики до політики» про своїх однодумців, борців за вільну Українську ідею, серед яких була і Олена Степанів.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Степанівни]*. – С. 403.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Степанівни]*. – С. 60.

Мельник І. Краківське передмістя та західні околиці Королівського столичного міста Львова [Текст] / І. Мельник. – Львів: Центр Європи, 2011. – 388 с.: 460 іл. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Степанівни]*. – С. 276-277.

Вулиця ОЛЕНИ ТЕЛІГИ – аристократки духу

Вулиця знаходиться в елітному зеленому районі малоповерхової забудови, впирається у парк Погулянка – улюблене місце відпочинку львів'ян. Раніше вона називалася Квяткувка, Зельона бочна, до 1939 р. – Венглинських, на честь родини польських меценатів (до речі, адвокат Франц Венглинський колись був власником Погулянки). За радянських часів вулиця носила назву Біломорська. А неподалік від вулиці Олени Теліги знаходяться вулиці Олександра Олеся і Олега Ольжича...

Той, хто тільки знайомиться з постаттю Олени Теліги, вже не залишається байдужим ані до її долі, ані до долі України, за яку вона віддала своє життя. Вражає життєвий подвиг жінки, яка ніколи не тримала в руках зброї. То за що ж її розстріляли? За патріотичний дух, ідею Української держави, святий правдивий і героїчний чин служіння своєму народові заради найголовнішого – мати свою незалежну державу.

Важко повірити, що Олена Теліга в дитинстві не знала української мови. І могло статися так, що вона б розминулася з українством. Олена Шовгенів (дівоче прізвище Теліги), вишукана красуня-аристократка, якою марив не один претендент на руку та серце, виявилася не менш чудовою поетесою, яка без перебільшення зробила б честь будь-якій національній літературі. У цій жінці

гармонійно поєдналася чарівна врода і духовна глибина. Це багатогранна особистість, новий тип українки – аристократки духу, яка уособлювала в собі палку закоханість у життя та романтично ніжну мрійливість і громадянську відвагу, відданість боротьбі за національні інтереси.

Олена Теліга (Шовгенів) народилася 21 липня 1907 року в підмосковному містечку Ільїнську. Її батько – українець зі Слов'янська, мати – з Волині. Дитинство вона провела в Петербурзі. Батьки між собою спілкувалися українською, дітям нічого не нав'язували, оскільки батько вважав, що вони повинні самі обрати свій шлях. Чи не тому старший син, Андрій, став вояком УНР, а середній, Сергій, – російським поетом, відомим під псевдонімом Налянч. Олена ж засвоїла бездоганну французьку й німецьку мови.

Вперше потрапила в Україну у 1917-му році, коли батька запросили викладати у Київській політехніці. Невдовзі він став міністром економіки в уряді УНР. Донька закінчила в Києві жіночу гімназію Дучинської.

Київ припав до душі зеленоокій красуні. Він став її рідним домом. У листі до Наталії Лівицької-Холодної Теліга писала про своє відчуття «бездомності», втамоване саме в Києві: *«Батько, як інженер, їздив по різних кінцях бувшої Росії і тягав нас з собою. Лише літо, і то не часто, ми проводили на рідній для батька Харківщині, але в різних місцях, так що і вона не була моїм «домом». Для мене цим домом став Київ».*

З 1922 року почався емігрантський період у житті поетеси. Після поразки УНР батько емігрував до Чехії, був ректором сільськогосподарської академії в Подєбрадах. Тут Олена Теліга зблизилася з українською молоддю, що вже була загартована в роки війни та революції: Леонідом Мосендзом, Євгеном Маланюком, Наталією Лівицькою-Холодною, Оксаною Лятуринською, Олегом Штулем, Миколою Сціборським. Нове коло друзів спонукало її замислитись над своїм походженням та шукати своє місце в суспільстві. Вона напружено шукала свою Україну. Вступила до Українського педагогічного інституту ім. Драгоманова, нарешті усвідомила, що Україна – це не тільки земля, що українці – це нація. А нація – це не лише сучасне покоління, нація – це мертві, живі й ненароджені, об'єднані кров'ю, минулим, боротьбою. Велика мета потребує сильного характеру. Його й формувала в собі Теліга. І хотіла бачити такий же характер у тому, хто йтиме поруч у житті.

Ним став інженер Михайло Теліга, кубанський козак, бандурист, старшина армії УНР, який був їй вірним другом до останніх хвилин життя.

Зі смертю матері закінчився період студентства і почалися емігрантські будні, безгрошів'я. Теліга з чоловіком переїхала до Варшави, проте у пошуках роботи та засобів до існування не полишала мистецької та громадської діяльності. Її цікавила кожна звістка з поневоленої батьківщини. З глибоким болем у серці віршем «Засудженим» відгукнулася вона на загибель двох українських патріотів – Василя Біласа та Дмитра Данилишина.

Самовідданість і самопожертва Олени Теліги заради України вразили і водночас надихнули ідеолога українського націоналізму, відомого серед української діаспори публіциста і громадського діяча Дмитра Донцова на плідну співпрацю з «поеткою з Божої ласки». У 1932 році він опублікував Оленіні вірші в авторитетному часописі «Літературно-науковий вістник», відкривши їй широкий шлях у літературу. Молода українка стала ученицею і музою лицаря духу національної боротьби. У листах Донцов звертався до неї: «Моє любе сотворіння», обсилав компліментами. У житті Олени Теліги з'явилося щось, що вона поетично описала: «Не любов, не примха, не пригода».

За своє коротке життя поетеса не встигла видати жодної власної збірки, всі вони вийшли після її смерті. Це «На чужині» (1947), «Олена Теліга» (1977), «Дороговказ. Поезії О. Теліги та О. Ольжича» (1994), «О краю мій» (1999). Але більшу частину її віршів, на жаль, втрачено. Спадщина Олени Теліги невелика за обсягом, але значна за сутністю і публіцистичною спрямованістю, характерною для літераторів «празької школи».

Дмитро Донцов так охарактеризував Олену Телігу: *«Оригінальна в образах та ідеях, цілісна, як рідко хто інший, елегантна у формі своїх віршів, горда в наставленні до життя – вона лишила нам взір справжньої панської поезії в найкращім значенні слова, поезії, позбавленої всього вульгарного, простацького. З'явилась вона, спалахнула і згоріла на тяжкім та сірім, потім криваво-червонім небі війни й революції, неначе блискачка зірка, лишаючи яскраве світло по собі, яке палахкотітиме нащадкам».*

За духом вічного бунту й заклику до боротьби її поезія нагадує поетичні твори Олега Ольжича. Героїзм як найвища чеснота, як взірець людської гідності – визначальний орієнтир її життя і

творчості, тісно пов'язаних із боротьбою за національне визволення народу. У вірші «Сучасникам» поетеса звернулась не лише до сучасників. Рядки цього твору – моральний заповіт усім нащадкам, яких вона закликає до конкретних дій: «Не треба слів! Хай буде тільки діло! Його роби – спокійний і суворий».

Поетеса, яка завжди була прихильницею суворих ритмів, ніколи не втрачала жіночих інтонацій. У вірші «Вечірня пісня» розкрито трагізм людської душі: лірична героїня прощається зі своїм коханим, якого вона має зібрати в похід. І поцілунок коханої, м'який і теплий, є непереможною зброєю.

Роль жінки в суспільстві, у житті нації – одна з головних тем лірики О. Теліги. Жінка, на думку поетеси, – не квола істота, не рабиня, а помічник і надійний тил чоловіка-воїна, це новий тип особистості – вольової і цілісної, сама природа якої – надихати і підтримувати чоловіка.

У 1939 році злидні погнали подружжя Теліг у Краків. Там Олена зустріла свого давнього знайомого, відомого діяча української емігрантської культури Олега Ольжича і вступила до ОУН Андрія Мельника. Тут знайшла застосування своєму талантові – почала готувати тексти агітаційних відозв та листівок, які переправлялися в Україну. До цієї роботи ставилася надзвичайно серйозно. *«Коли ми несемо ідею українського націоналізму на свої землі, не повинно бути жодного порожнього слова. Кожне гасло має вростати в нашу землю, а не засмічувати її порожньою лускою»*, – писала вона.

У перші дні радянсько-німецької війни, у липні 1941 року у складі однієї з похідних груп Олена Теліга разом із письменником Уласом Самчуком перейшла Сян в районі Ярослав і вирушила до Львова. А вже у жовтні повернулася до міста своєї юності Києва. Не шкодуючи часу і здоров'я, О. Теліга та сотні інших її побратимів взяли за організацію політичного, громадського і культурного життя у звільненому від більшовиків Києві. Її обрали головою Української спілки письменників, вона брала участь у заснуванні омріяного літературно-мистецького альманаху «Литаври», газети «Українське слово». Подвижницька діяльність націоналістів дала результати. Уперше за довгі роки більшовицького поневолення у Києві почали відкрито говорити про державність, з'явилася національна символіка, у церквах українською мовою почала правитися Служба Божа.

Газета «Українське слово» торкалася різноманітних питань і мала антиімперське забарвлення. Постійно наголошувалося на відмінності української культури і духовності від російської. Були випадки, коли до видання приносили статті, де автори славили фюрера, його «новий порядок». Такі дописи Теліга не друкувала, хоча це дуже часто ставало приводом для доносів у гестапо. *«Прошу цей мотлох кинути в кошик. Це фольксдойчівська графоманія. Це, мабуть, ті самі письменники, що і Сталіну так щедрували»*, – описував реакцію Теліги на такі матеріали працівник «Литаврів» поет Михайло Ситник.

На початку 1942-го року в Києві розпочалася хвиля арештів українських націоналістів. Олег Ольжич та інші друзі з ОУН наполягали, щоб Олена Теліга виїхала з міста. «Я добровільно вдруге з Києва не виїду!» – відповіла різко. 8 лютого, у неділю, додому до Теліги прийшли з гестапо. Вона не відчинила дверей. Не ламали, можливо, тому що у Спілці письменників уже чекала засідка. Попереджена Ольжичем, все ж пішла: *«На мене чекають люди... Не можу втікати, бо хтось міг би сказати: в небезпеці нас лишила, а перед небезпекою говорила про патріотизм і жертовність»*.

«Хто 9 лютого входив до Спілки, звідти вийти не міг. Коло третьої дня гестапо заявило: досить. Хто не належить до управи або персоналу Спілки, може йти додому. Решту відвезли на Короленка, 33», – свідчив сусід і колега Олег Штуль. Михайло Теліга прийшов у Спілку за годину. Збагнувши, що арештовують лише членів Спілки українських письменників, сказав, що теж письменник – аби бути поруч із Оленою. Їх розстріляли в Бабиному Яру. Після війни хтось так сказав про Теліг: *«Олена загинула за Україну, а Михайло – за неї»*. Поховали Олену без останньої сповіді, без труни... А згадуватимуть як про ту, яка разом із Лесею Українкою стала *«найвизначнішою жіночою постаттю в українській літературі»*.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Априорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Теліги]*. – С. 233.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Теліги]*. – С. 62.

Мельник І. Галицьке передмістя та південно-східні околиці королівського столичного міста Львова [Текст] / І. Мельник. – Львів: Априорі, 2012. – 352 с.: 555 іл. – Із змісту: *[Про вулицю Олени Теліги]*. – С. 252, 268.

Вулиця ЛЕСІ УКРАЇНКИ, яка вважала, що «сором мовчки гинути й страждати, як маєш у руках хоч заржавілий меч»

Вулиця Лесі Українки (Галицький район) сполучає проспект Свободи з вулицею Підвальною і утворює перехрестя з Театральною, Краківською та Друкарською. Вона складається з трьох ділянок, які свого часу називалися по-різному: ділянка вулиці між сучасними вулицею Театральною та вулицею Краківською до кінця XVIII століття мала назву Краківська бічна; ділянка між сучасними проспектом Свободи та вулицею Театральною у 1844–1871 рр. належала до Театральної; а ділянка між сучасними Краківською та Підвальною з кінця XVIII століття називалася Вірменська нижня. У 1871 році три вулиці були об'єднані в одну – Скарбківську, названу так на честь графа Станіслава Скарбека, засновника театру свого імені (нині – Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької) на цій вулиці. Але і її не оминула хвиля перейменувань, переважно у зв'язку зі змінами політичних режимів: ім. Лесі Українки, Скарбковська, Альтиштрассе, знову Скарбківська. І лише у грудні 1944 року їй повернули ім'я Лесі Українки.

Оскільки вулиця пролягає в історичному центрі міста, то у її забудові переважають різноманітні стилі, характерні для древнього Львова: ренесанс, бароко, класицизм, сецесія. Більшість будинків є пам'ятками архітектури національного та місцевого значення: № 5 – будинок польської кредитної спілки; № 10 – монастир вірменських бенедиктинок; житлові 11-й і 12-й номери, споруджені в різних стилях в різний час; 13-й і 15-й зведені перед Першою світовою війною на місці попередніх; наріжний 45-й

«громада міста Львова... цей будинок для користі і добра шкільної молоді поставила у році 1891»... Та найвизначнішою спорудою вулиці, її окрасою є театр Скарбека, збудований у 1837-1842 роках за проєктом віденського архітектора Людвика Піхля. Будівництвом керував львівський міський архітектор Йоганн Зальманн. Стилiстично будинок є характерним зразком пізнього класицизму у варіанті віденської архітектурної школи. Він є пам'яткою архітектури національного значення.

Леся Українка (Лариса Косач) народилася 25 лютого 1871 року в місті Новограді-Волинському в дворянській родині нащадків української козацької старшини. Батько майбутнього класика української літератури Петро Косач походив з дворян Чернігівської губернії, був видатним юристом, громадським діячем, маршалком Ковельського повіту (обраний у 1897 році), пізніше став дійсним статським радником. Він дуже любив літературу і живопис. У будинку Косачів часто збиралися письменники, художники і музиканти, влаштовувалися вечори і домашні концерти.

Мати Лесі, Ольга Драгоманова-Косач, походила з дрібнопомісних дворян Полтавської губернії. Вона була відомою письменницею, чиї твори виходили під псевдонімом «Олена Пчілка», брала активну участь у жіночому русі.

Брат матері Михайло Драгоманов був відомим публіцистом, літературознавцем, фольклористом, громадським діячем, ученим, обіймав посаду приват-доцента Київського університету, професора Софійського університету (Болгарія). Довгий час жив у Франції та Болгарії, співпрацював з Іваном Франком. Дослідники вважають, що не так батько і мати вплинули на формування поглядів талановитої дитини, як її дядько. Саме він допоміг розвинути феноменальні здібності дівчини до мов: вона вільно розмовляла українською, російською, болгарською, польською, німецькою та французькою мовами, писала українською, російською, німецькою та французькою мовами, перекладала з давньогрецької, польської, англійської, німецької, італійської та французької мов, добре знала латину, а навчилася читати вже в чотири роки.

У 1876 році на відпочинку родини Косачів в селі Жабориці Леся Українка вперше почула розповіді матері про мавок, ознайомила з українським фольклором. Відтоді народні перекази, побут і культура, описані в легендах, казках і міфах, стали одним з головних захоплень дівчини.

У березні 1879 року заарештували Олену Косач, тітку Лесі, за участь у замаху на шефа жандармів. Пізніше її вислали до Сибіру. Дізнавшись про це, дівчинка у 1880 році в Луцьку написала свій перший вірш «Надія».

У січні 1881 року Леся Українка, яка від народження була слабкою і тендітною, за що її в сім'ї ніжно називали Зеічкою – тоненькою билинкою, – сильно застудилася, що стало початком важкої хвороби, яка тривала до кінця її днів. У тому ж році Ольга Косач привезла дітей до Києва для навчання у приватних викладачів. Леся Українка вчилася за програмою чоловічої гімназії, брала уроки гри на фортепіано у дружини Миколи Лисенка Ольги О'Коннор, відвідувала художню школу Миколи Мурашка. Збереглася написана нею олійними фарбами картина. Надалі освіту здобувала самостійно, в чому їй активно допомагала мати.

На початку травня 1882 року Косачі переїхали до села Колодяжного, яке на довгі роки стало постійним місцем їхнього проживання. У Лесі діагностували туберкульоз, і в жовтні 1883 року професор А. Рінек прооперував їй ліву руку, видалив кістки, уражені хворобою. Рука залишилася скаліченою, тому про музичну кар'єру довелося забути, хоч такі мрії були.

З 1884 року Леся Українка написала і опублікувала в журналі «Зоря» (Львів) вірші українською мовою «Конвалія», «Сафо», «Літо краснее минуло...» та ін. Тоді ж побачили світ ще дві збірки поезій і з'явився псевдонім «Леся Українка», який, можливо, підказала мати, а можливо, Михайло Драгоманов, який використовував псевдонім «Українець». Потім були два переклади повістей Миколи Гоголя і перша поема «Русалка».

Відтоді письменницю супроводжували творчість і постійна боротьба з хворобою, яка прогресувала. Поїздки на відомі курорти приносили численні зустрічі, які надихали, а розкішні краєвиди будили фантазію. Так, у 1891 році Українка побувала в Галичині і на Буковині, познайомилася з Іваном Франком, Миколою Павликом, Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Осипом Маковеем, Наталією Кобринською та багатьма іншими видатними письменниками, науковцями – членами «Просвіти».

За активну участь у київській «Просвіті», яка постала у 1906 році, жандарми заарештували письменницю.

У 1897 році, перебуваючи на лікуванні в Ялті, Леся Українка познайомилася з білорусом Сергієм Мержинським. Їхні стосунки

вона називала дружбою, а його – «другом своїх ідей», а коли він важко захворів, поїхала до нього в Мінськ (попри заборону матері), доглядала його і саме там за одну ніч з-під її пера з'явилася поема «Одержима».

Зі своїм майбутнім чоловіком Климентом Квіткою вона познайомилася у листопаді 1898 року в літературно-артистичному гуртку Київського університету, де читала своє оповідання «Над морем». Молодих людей поєднало ще й захоплення фольклористикою: Леся Українка була найбільшим збирачем українського фольклору, знала близько 500 народних пісень, написала роботу з фольклористики «Купала на Волині». Климент Квітка з її голосу записав великий цикл народних пісень. До речі, вони, Леся і Климент, були першими українськими фольклористами, хто почав записувати народні українські пісні на фонограф.

У 1907 році подружжя вирушило до Криму, де Квітка отримав посаду в суді. У цей період письменниця дуже активно працювала: вона завершила драматичну поему «Айша і Мохаммед», поеми «Кассандра» і «На руїнах», написала вірш «За горою зірниці», продовжила роботу над творами «У пущі», «Руфін і Прісцилла».

Через сімейні обставини і прогресуючу хворобу Леся Українка була змушена жити переважно за кордоном, присвячуючи вільний час тільки творчості. Останні роки її життя минули на курортах Єгипту і Грузії, де разом з чоловіком працювала над зібранням фольклору, активно писала і обробляла власні твори. Так, на Кавказі за кілька днів написала драму-феєрію «Лісова пісня», а в останній рік життя – драматичну поему «Оргія» і присвячений Іванові Франку лірико-епічний триптих «Що дасть нам силу?», «Орфееве чудо», «Про велета». Дізнавшись про важкий стан доньки, в Грузію приїхала її мати, якій Леся Українка диктувала начерки своєї останньої, незакінченої драми «На берегах Олександрії».

Мало хто знає, але в останні роки життя очі Лесі Українки набули надзвичайного блакитного кольору. Цікаво, що до того вони не мали настільки інтенсивного забарвлення. Цей факт дійсно дивував всіх довкола, адже очі поетеси були наче неземні. Про це згадувала у своїх спогадах Лесина сестра Ісидора Косач-Борисова. Збереглась навіть фотографія – портрет Українки, зроблений саме в той період. Навіть чорно-біла світлина передає магію її погляду.

Померла Леся Українка 1 серпня 1913 року в грузинському містечку Сурамі. Похована на Байковому кладовищі в Києві.

Творча спадщина Лесі Українки – понад 270 віршів, а ще поеми і віршовані драматичні твори, півтора десятка оповідань, стільки ж статей, величезна кількість перекладів, безліч зібраних унікальних народних пісень, казок, переказів, легенд українського народу. Саме завдяки їй українська література посіла одну з найвищих позицій у світовій культурі, а про українців і Україну заговорили у всьому світі, захоплюючись картинами життя *«цього великого, самобутнього, гостинного і разом з тим сміливого, відважного народу, нескореного тими бідами, які довелося пережити українцям за свою довгу і славу історію»*.

Лесю Українку знають у всьому світі. Її твори перекладені багатьма мовами. Досі не втратили своєї актуальності збірки віршів «На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки», збірники поем «Давня казка», «Одно слово», збірники драм «Бояриня», «Кассандра», «В катакомбах», «Лісова пісня» та інші. Вона різко розсунула традиційні жанри української літератури. З-під її пера вийшли чудові драматичні твори, твори епічного характеру, яскраві прозові роботи, в тому числі публіцистика. І це – крім поезії.

Нові образи народжувалися з різних джерел, що також було вельми незвичним і дозволило значно розширити кордони тогочасної літератури. Так, феноменально ерудована дівчина легко і абсолютно природним чином «поселила» в Україні сюжети з Давнього Єгипту («В дому роботи – в країні неволі»), староеврейської історії («У полоні», «На руїнах»), періоду раннього християнства («Руфін і Прісцілла», «Адвокат Мартіан»), європейського Середньовіччя («Роберт Брюс», «Стара казка») та ін. Це настільки було гармонійно, що читачами сприймалося як щось своє, рідне, споконвічно знайоме, особливо коли романтичні герої її творів ставали уособленням мужності і сили українського народу і боролися без компромісів з тиранією і деспотизмом можновладців.

Основна тема творчості Лесі Українки – національно-визвольна боротьба українського народу, впевненість у перемозі в цій боротьбі. І в цій темі вона виступила новатором, впроваджуючи, крім інноваційних стилістичних і жанрових прийомів, нові образи борців за волю, незалежність, свободу України. Усе це виявилось в її ранніх творах: поемі «Самсон», поетичному циклі «Сльози-перли», «Невільницькі пісні», а найвищого піку майстерності досягло в таких шедеврах, як «Триптих» і «Оргії».

Основними джерелами творчості Лесі Українки стали її власні переживання. Завдяки їм в українській поезії з'явилися надзвичайні за глибиною ліричності, душевним драматизмом і психологізмом твори – від раннього циклу «Зоряне небо» до «Весна в Єгипті» та «З подорожньої книжки» (1910-1911).

Крім романтизму, Леся Українка створила чимало шедеврів в інших літературних напрямках. Наприклад, для «Блакитної троянди» характерне декадентство, реалізм – для «Єдиний син», «Над морем», «Приязнь», естетизм («поезія чистої краси») – для одного з найгеніальніших творів письменниці драми-феєрії «Лісова пісня».

Леся Українка однією з перших почала поєднувати у своїй творчості кращі традиції української літератури з досягненнями сучасної європейської поезії. І водночас вносила власні новаторські жанрово-стилістичні методи і концептуальні ідеї, що збагатило не тільки українську, а й європейську літературу.

Створюючи драми в стилі античності і Середньовіччя, письменниця тим самим долучала свій народ до скарбів світової культури і разом з тим показувала світові самотність і унікальність українців. Вона вдосконалила формальні можливості української поезії, розсунула естетичні концепції літератури, розширила жанрові та стилістичні можливості поезії, прози, драматургії. Леся Українка переклала українською мовою Гейне, Байрона, Гомера, Данте, Шекспіра, поезію Стародавнього Єгипту, гімни «Рігведи» та ін.

За життя Леся Українка вразила Україну і світ не тільки своєю творчістю, а й та інтелектом. Її вірші відомі кожному українцеві ще з дитинства, а от мало хто знає, що вона ввела в нашу мову такі слова, як «напровесні» та «промінь», у 19 років для своїх сестер написала підручник «Стародавня історія східних народів». Серед інтелігенції, яка переважно складалася з чоловіків, вона була однією з найвідоміших поетес в Україні, «єдиним мужчиною в нашому письменстві» (Іван Франко).

ЛІТЕРАТУРА

Архітектура Львова: час і стилі. XIII-XXI ст. [Текст] / М. Бевз, Ю. Бірюльов, Ю. Богданова, В. Дідик, У. Іваночко, Т. Клименюк та ін. – Львів: Центр Європи, 2008. – 720 с. – Із змісту: *[Про вулицю Лесі Українки]*. – С. 495.

Громов С. Імена видатних людей у вулицях Львова [Текст] / С. Громов. – Львів: Українські технології, 2001. – 172 с. – Із змісту: *[Про вулицю Лесі Українки]*. – С. 73.

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апріорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Лесі Українки]*. – С. 51.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Лесі Українки]*. – С. 34.

Вулиця КВІТКИ ЦІСИК – співачки, яка «бажання свого українського серця вплела у пісенне полотно, на якому вишита доля нашого народу»

29 червня 2010 року вулиця, яка з'єднує вулицю Лінкольна і Хвильового, отримала нову назву – Квітки Цісик. У середній школі № 54, розташованій неподалік, відкрили кімнату-музей, де представлені ноти, диски, чобітки, рукавички та інші особисті речі Квітки. Меценат та засновник музею Роман Грицевич зазначав: «Хотілося створити такий музей, аналогів якому немає не тільки у Львові, але й у всій країні». У нього є мрія: зробити вулицю Квітки Цісик єдиною співочою вулицею України, навпроти школи висадити парк і спорудити сцену, на якій можна було б проводити пісенні фестивалі. А ще встановити пам'ятник славетній українці.

4 квітня 1953 року в Нью-Йоркському районі міста Квінс у сім'ї Іванки та Володимира Цісиків, емігрантів із Західної України, народилася дівчинка, яку назвали Квіткою. Батько був скрипалем, музичну освіту здобув у Львівській консерваторії, працював концертмейстером у Львівському оперному театрі, а в еміграції викладав в Українському музичному інституті в Нью-Йорку. Він прищепив любов до музики і донькам. Старша, Марія, стала відомою піаністкою, директором консерваторії у Сан-Франциско, вела

майстер-класи у Карнегі-холі. Квітка ж взяла в руки скрипку, коли їй було лише чотири роки. Крім того, опанувала сценічне мистецтво в балетній школі відомої балерини Роми Прийми-Богачевської, займалася вокалом, часто співала в хорі з маленьким Майклом Джексонем, майбутнім королем поп-музики.

Дитячі й юнацькі роки Квітки Цісик проходили за звичними для української емігрантської родини заняттями: у будні навчалася в звичайній американській школі, а по суботах прямувала в Озон-Парк до Школи українознавства. Була активною пластункою, виступала на різноманітних культурних заходах української громади.

Після закінчення в 1970 році Вищої школи музики і мистецтва в Нью-Йорку протягом року Квітка Цісик навчалася в Харпер-коледжі – складовій частині Університету штату Нью-Йорк у Бінгемтоні, де в той час Марія викладала гру на фортепіано. Тоді вже мала кілька записаних власних пісень. У 1971 році до Дня соборності України студенти Харпер-коледжу створили телевізійну програму «Думки про Україну» за сценарієм Марії Цісик та ведучої української програми на радіо Марії Коропій. Її прикрасили пісні у виконанні Квітки.

Того ж року Квітка за ролі в студентських оперних постановках виграла стипендію SUNY на стажування в Гентській консерваторії (Бельгія), де студіювала оперний спів поруч з такими зірками нью-йоркської Метрополітен-опера, як Вільям Льюїс (тенор), Марія Дорньє (сопрано), Мерилін Хорн (меццо-сопрано), Мартін Ріх (диригент). Відтак продовжила навчання в Маннес-коледжі у Нью-Йорку, спочатку по класу скрипки, а коли пісня переважила, – по класу академічного співу. Вчилась у відомого популяризатора віденської оперної традиції Себастьяна Енгельберга.

Після смерті батька (Володимир Цісик помер, коли Квітці було лише сімнадцять) потреба заробляти на життя звернула молоду співачку з оперного шляху в світ джінглу. Певний час вона виступала в клубах Нью-Йорка та не втомлювалась надавати свої записи продюсерам і рекламним агенціям для прослуховування, співала оригінальні мелодії для радіо «Свобода» Це, зрештою, принесло позитивні результати. В середині 1970-х Квітка відчайдушно увірвалася в світ реклами на телебаченні та радіо, де її чекала справжня американська слава.

Неодноразово брала участь у комерційних проєктах. За допомогою її витонченого співу свій імідж створювали корпорації ABC, NBC, CBS, Burger King, McDonald's, American Airlines та Delta

Air Lines, Coca-Cola, Pepsi-Cola, Chevrolet, Cadillac, Toyota та інші. З початку 1980-х вона стала однією з найпопулярніших виконавиць джінглів у США – рекламних мотивів для радіо й телебачення. В 1981 році Квітка записала для компанії Ford Motor рекламну пісню «Have You Driven a Ford Lately?». Відтоді й аж до смерті вона залишалася єдиним голосом цієї автомобільної компанії. В 1987 році в компанії Ford підраховали, що загальна аудиторія Квітки становить понад 20 мільярдів слухачів. Це світовий рекорд для корпоративного соліста.

Ще студенткою Квітка, взявши собі псевдонім Кейсі – від ініціалів К. С. – не відчувала жодних труднощів у різних музичних стилях. Її запрошували джазові, поп- і рок-зірки. Вона допомагала Роберті Флек, Бобу Джеймсу, Дейвіду Сенборну, Майклу Болтону, Карлі Саймон, Лінді Ронстадт та іншим, а також Квінсі Джонсу – відомому продюсеру-аранжувальнику Америки, котрий відкрив феномен Майкла Джексона. Працювала над записом саундтреків до художніх фільмів «Ти осяюєш моє життя», «Віз», «Один-єдиний», «Коло двох», «Ділова дівчина», брала в них участь як акторка. Записала кілька пісень для голлівудського фільму «Ти світло мого життя». Американців полонила однойменна пісня з нього, яка в 1977 році отримала «Оскар» в пісенній номінації, але нагороду вручили не Квітці... Ця пісня продовжує жити й сьогодні в десятках версій, зокрема, у виконанні Лі Енн Раймо, Хосе Каррераса, її записала у своєму альбомі Вітні Г'юстон.

Та Квітка ніколи не забувала, хто вона і звідки її коріння. Вона залишила по собі добру пам'ять, записавши диски з українськими піснями. Кожен, хто хоча б раз почув спів Квітки, не залишився байдужим.

Перший диск «Kvitka» або «Songs of Ukraine» («Пісні України»), до якого увійшло 16 українських пісень, був записаний в 1980 році, другий «Two colors» («Два кольори») – в 1989 році. У період між записами сталося розлучення з першим чоловіком, композитором-аранжувальником Джеком Кортнером, і одруження з інженером звукозапису Едвардом Раковічем. Однак усі троє працювали над українськими альбомами, створенню яких посприяв її другий чоловік Едвард. Квітка зібрала для запису альбомів 40 найкращих студійних інструменталістів Нью-Йорка, тих, кого собі не могли дозволити відомі поп-зірки США. Партію рояля виконувала старша сестра Марічка.

За словами самої Квітки, ці альбоми не були бізнес-проектами, хоч витратила на них 200 тис. власних доларів, а скоріше родинною справою, це був подарунок для всіх українців, хоч би в якій частині світу вони не мешкали, музика для душі, пам'ять про свою батьківщину: «Ця збірка пісень – бажання мого українського серця вплести радісні нотки у виткане життям полотно, на якому вишита доля нашого народу». Співачка та її перший диск (1988) зібрали багато нагород на фестивалі в Канаді, а в 1990 році обидва альбоми були номіновані на премію «Греммі» в категорії «Contemporary folk». Музичний оглядач Оріся Пащак-Трач писала: «Вибрати улюблену пісню на цьому альбомі неможливо. Чим більше ви слухаєте кожну, тим більше нюансів знаходите – незалежно від того, скільки разів раніше ви чули, можливо, пісню у виконанні когось іншого».

Зворушливими є присвяти Квітки: «Володимирові Цісику, скрипалеві-віртуозу, моєму незабутньому батькові присвячую цю збірку пісень», «Присвячую поривам нескореного українського духа і його безнастанним змаганням по обидвох боках океану»... На свої альбоми вона покладала великі надії: *«Бажаю, щоби українці в цілому світі гордилися високоякісною продукцією цієї збірки. В цей спосіб я через мою індивідуальну інтерпретацію висловлюю любов і пошану до багатой музичної спадщини, на якій мене виховано...»*.

У творчих планах Квітки Цісик був запис ще одного альбому – з колисковими для дітей або сучасними українськими. На жаль, не судилось: 29 березня 1998 року Квітка Цісик померла, не доживши п'яти днів до свого 45-річчя, а перед тим у 1994 р. померла її мати Іванна, а у 2003 р. – старша сестра Марія. Діагноз один і той самий – рак молочної залози.

Останньою піснею, записаною Квіткою, були «Журавлі» на вірші Богдана Лепкого.

* * *

Квітка Цісик відвідала Україну у 1983 році разом з матір'ю. В той час пісні у її виконанні було заборонено транслювати на українському радіо. Трохи згодом Віктор Мішалов (австрієць українського походження), з яким Квітка навчалася в консерваторії, привіз в Україну її платівку. Відтоді пісні у виконанні співачки стали популярними у рідному краї. Але записи прийшли в Україну лише в часи незалежності.

«Моя мрія сповнилася, – сказала Квітка у своєму єдиному україномовному інтерв'ю, яке взяв генеральний директор

національного симфонічного оркестру України Олександр Горностай у 1992 році в США, – бо мою плиту не тільки чують на радіо, але також люди відчують мою родову, сердечну любов до України... А тепер і до вільної України. Моя мрія сповнилася два рази».

В 1989 році Квітку намагалися запросити для участі в концерті в рамках фестивалю «Червона рута», в 1992 році – з нагоди 2-ї річниці незалежності України з піснею «Я піду в далекі гори». Пізніше були перемовини про серію концертів на Батьківщині... Не вдалося.

Відомий книговидавець Іван Малкович назвав Квітку тією, яка внесла еротизм в українську пісню: *«Хто мав можливість послухати її музику, ставав просто фанатом. Для мене Квітка Цісик і Ніна Матвієнко – це два крила української пісні. Голос Квітки вперше вніс у народну українську пісню таку, в доброму розумінні, еротичність. Вона просто потрясає, тихо потрясає... Ніхто ніколи не видобував звук так, як це зробила вона з українською піснею... У Квітки немає такої української традиції, як перетиснення пісні й витискання сльози. У неї є еротизм, вітальність і сучасність. Богу дякувати, що вона почала приходити в Україну. Гадаю, її голос міг би багатьох людей очистити від цієї сучасної скверни. Тільки подумати собі, яка мала бути душа в цієї співачки, як їй потрібно було закласти любов до прабатьківщини, на якій довелося побувати тільки раз, у 1983 році дуже коротко, аби так грандіозно вилилося в піснях. Після її виконання народні пісні сприймаються вже не як якісь весільні, застільні, а щось таке модерне і давнє».*

Співачка мала рідкісне колоратурне сопрано. За оцінками музикознавців, голос Квітки мав неймовірний вокальний тембр, у якому виділявся особливий, дзвінковий обертон, притаманний лише сопрановій колоратурі; рідкісний вокальний тембр Цісик містив у собі очевидні скрипкові тони. До того ж Квітка вміла співати так званим «білим голосом» – своєрідною манерою жіночого фольклорного співу, яку можна почути в карпатських селах.

Цей унікальний тембр голосу Квітки Цісик, її елегантна манера виконання, бездоганна мова полонили мільйони українців у світі. Її пісні слухають, як вона бажала, по два боки океану, а пам'ять про неперевершену співачку бережуть. Господь обдарував Квітку Цісик геніальним голосом: чистим, багатим, гнучким і водночас емоційним, що проникає в душу і серце кожного. Час від часу він легкий і жартівливий, часом відшліфований та оперний. Її голос ясний. Її дикція вишукана. Квітці судилося бути однією з тих щасливих

обраних, котрі від якогось моменту вже не належать ані собі, ані родині, ані друзям; вони, помножені на любов слухачів, стають справді понад часом. Її пісенний талант служитиме ще багатьом поколінням дорогоцінною прикрасою у скарбниці української пісні.

ЛІТЕРАТУРА

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: [Про вулицю Квітки Цісик]. – С. 29.

Про присвоєння вулиці назви Квітки Цісик [Електронний ресурс] : ухвала Львівської міської ради № 3559 від 07.05.2010. – Режим доступу: www.city-adm.lviv.ua

Вулиця ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ – яка вважала, що «краще трудитись для свого народу, ніж для чужого»

У Личаківському районі Львова вулицю Пасічну з вулицею Садівничою з'єднує вулиця Євгенії Ярошинської, яка отримала свою назву у 1991 році (з 1957 року вона називалася Радгоспна). У 50-ті роки ХХ століття забудована одно- і двоповерховими будинками барачного типу, двоповерховими спорудами у стилі конструктивізму; будинки максимально прості, без декорування. У 70-60-х роках минулого століття розпочалася дев'ятиповерхова житлова забудова.

Євгенія Ярошинська народилася 18 жовтня 1868 року в селі Чунькові (нині – Заставнівський район Чернівецької області) в родині сільського вчителя народної школи. У 1874 р. родина переїхала до села Брідок. Хоча вдома панувала українська мова, освіту Євгенія здобула в німецькомовній шестикласній «школі вправ» у Чернівцях. Для продовження освіти бракувало коштів. Тому дівчина активно займалася самоосвітою.

Під впливом історичних та літературних творів німецьких класиків Й. Гете, Ф. Шіллера, Г. Лессінга, Г. Гейне Ярошинська почала писати вірші й оповідання німецькою мовою. Її перша повість «Ein Frauenherz» («Жіноче серце») була надрукована у 1886 році у віденській газеті «Das Interessante Blatt» («Цікава газета»). Національному пробудженню сприяла перша в Чернівцях україномовна газета «Буковина». Туди вона й подавала свої твори, фольклорні дослідження, там побачило світ її перше оповідання українською мовою «Уроєна слабість» (1886): *«В мені пробудилась національна самосвідомість, я сказала, що краще вже трудитись для свого народу, як для чужого. Хоть німецьке образование відчужило мене від свого, то все-таки на дні серця тліла любов до мого народу, его мови і пісні»*. Того ж року в «Бібліотеці для молодіжи» було надруковано її оповідання «Милосердний пес», упорядковано збірник «Пісні буковинсько-руського народу з-над Дністра», куди ввійшло 150 пісень. А через 80 років, у 1972 році, під назвою «Народні пісні з-над Дністра у записах Євгенії Ярошинської» в Україні вийшов збірник вже на понад 450 пісень, які «вціліли» після радянської цензури. В «Ілюстрованому календарі Товариства „Просвіта“ на рік переступний 1892» була надрукована етнографічна розвідка Є. Ярошинської «Весільні обичаї буковинсько-руського народу в наддністрянських околицях».

Наприкінці 1880-х років буковинка познайомилася з прихильниками радикального руху, який ширився серед студентської молоді Галичини, зокрема з М. Павликом. Крім того, Є. Ярошинська обстоювала права жінок. Після знайомства з празькими жінками-патріотками і львівською феміністкою Наталією Кобринською розпочала активно виступати за право жінки отримувати гідну освіту, зокрема в університетах, бути вільною в сімейних обов'язках, безпретензійною в одязі. Вона брала участь в написанні й поданні петицій до австрійського парламенту із вимогою дотримання прав жінок.

В органі Русько-української радикальної партії часописі «Народ» було надруковано статті «Дещо про буковинсько-руську інтелігенцію (допись із села)», «Ще про руську інтелігенцію та про нарід на Буковині (допись із села)», «Святкування Великодня в Брідку на Буковині», «Як ведеться нашим селянкам на Буковині, коло Вікна» та ін. У 1891 році в чернівецькій газеті «Буковина» побачили світ «Спомини з подорожі до Праги», куди Ярошинська їздила на чеську промислову виставку. У 1893 році Наталія Кобринська розпочала власний видавничий проєкт під назвою «Жіноча бібліотека» та видала першу книгу – збірник «Наша доля» (Стрий, 1893), де серед інших було надруковано статтю Є. Ярошинської «Чого нам боятись?». Того ж 1893 року Євгенія Ярошинська отримала посаду молодшої вчительки в Брідку. Після трирічної практики вона склала кваліфікаційний вчительський іспит для роботи в школах з німецькою та українською мовами викладання, після якого отримала посаду в школі у селі Раранче (нині – село Рідківці Новоселицького району Чернівецької області). Письменниця боролася за право дітей навчатися рідною мовою, виховувала в них любов до своєї землі, свого народу. Чимало зусиль доклала Є. Ярошинська, щоб у 1904 році організувати газету для вчителів «Промінь», яка виходила в м. Вашківці.

Хоч творча спадщина письменниці не надто велика – більш як три десятки оповідань, новел, «образків», дитячих казок, кілька повістей, – та є помітним набутком української літератури. Головна тема – народне життя та становище інтелігенції. Естетична вартість творів неоднакова. Прикметні ознаки прози Є. Ярошинської 90-х років – автентичність колізій із життя, ліризм, фольклорне спілкування («Проклятий млин», «Брати»). Морально-етичні конфлікти оповідання «Золоте серце», тло містечкового життя, детективний компонент сюжету свідчать про належність письменниці до «школи» І. Франка. Суголосна розвитку українського письменства з реалістично-психологічним вирішенням теми інтелігенції повість «Понад Дністром» (1895). Тут зафіксовано народолобні поривання буковинської молоді, створено привабливі образи «нових людей». У повісті «Рожі а терне» в побутово-психологічному ключі виведено різні постаті священнослужителів. Серед творів малої прози вирізняється зворушлива гуманістична новела «Адресатка померла», що засвідчила демократизм авторки, композиційну вправність, лаконізм, виразність мови.

Центральним твором прозаїка, що утвердив її в письменстві і приніс популярність, є повість «Перекинчики», надрукована у 1903 році у Львові накладом Українсько-руської видавничої спілки. Замулення душ у родині протопопа Артемія, що денаціоналізувався задля користі; взаємини студента Костя з сиротою Анною, його зрада дівчини й рідної нації, потім повернення до неї – такі основні сюжетні вузли твору, що застерігають від зради рідного народу.

Оповідання для дітей Є. Ярошинської «Найбільший скарб», «Розумна Настуня» відтворюють тяжку долю юного пагіння простолюду. Не без успіху освоїла письменниця і жанр літературної казки («Королівство оводів», «Квіти» та ін.). Її твори охоче публікувалися у львівському ілюстрованому літературно-науковому журналі «Зоря», у віденській газеті «Руська правда», у часописі «Дзвінок», у газетах «Буковина», «Народ», «Батьківщина» та ін. Результати своїх досліджень та роздумів щодо виховання дівчат у буковинських сім'ях Ярошинська опублікувала в німецькомовному педагогічному журналі «Буковинська школа» (1904).

Та її життя, сповнене планів і надій, перервала смерть: 21 жовтня 1904 року у віці 36-ти років вона пішла з життя від перитоніту. Похована у родинному склепі на Руському кладовищі в Чернівцях.

ЛІТЕРАТУРА

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009) [Текст] / І. Лемко, В. Михалик, Г. Бегляров. – Львів: Апіорі, 2009. – 528 с. – Із змісту: *[Про вулицю Євгенії Ярошинської]*. – С. 238.

Мельник Б. Показчик сучасних назв вулиць і площ Львова [Текст] : довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття / Б. Мельник. – Львів: Світ, 2001. – 128 с. – Із змісту: *[Про вулицю Євгенії Ярошинської]*. – С. 41.

ЗМІСТ

Вулиці:

СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ –

«що мала дві любові: любов до мистецтва
і любов до рідної землі».....4

ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ –

яка «відчинила нашому мистецтву двері в Європу навстіж».....10

КОСТЯНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ –

яка вважала, що «майбутнє має лише той народ,
який розвиватиметься на своєму ґрунті».....14

ЄЛИЗАВЕТИ МИЛОРАДОВИЧ –

«європейки до кінчиків нігтів».....20

ЯРОСЛАВИ МУЗИКИ –

«призначенням якої було творити прекрасне».....23

МАРІЇ МУНДЯК.....31

ЕЛІЗИ ОЖЕШКО –

«в творах якої билосся просте людське серце...».....33

ОЛЕНИ ПЧІЛКИ –

яка «все, що викохала і виплекала, віддала на благо України».....39

ОКСАНИ ПЕТРУСЕНКО –

«українського соловейка».....44

РОКСОЛЯНИ –

славетної українки.....49

СЛОБОДІВНИ –

яка «не грала, а жила на сцені».....56

ОЛЕНИ СТЕПАНІВНИ –

жінки, яка «жила для України і служила Україні».....58

ОЛЕНИ ТЕЛІГИ –

аристократки духу.....64

ЛЕСІ УКРАЇНКИ –

яка вважала, що «сором мовчки гинути
й страждати, як маєш у руках хоч заржавілий меч».....69

КВІТКИ ЦІСИК –

співачки, яка «бажання свого українського серця
вплела у пісенне полотно, на якому вишита доля
нашого народу».....75

ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ –

яка вважала, що «краще трудитись для свого народу,
ніж для чужого».....80